

Lilla Runhällen

se U 1181. Lilla Runhällen, Råsbo, Nora sn.

By, Västerlövsta sn.

I en skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 18/3 1952 lämnar folkskollärare Torsten Ericson, Arnebo skola, Heby, följande upplysning om en runsten vid By i Västerlövsta socken: »Under den tid jag varit bosatt här, har jag försökt få reda på 'allt gammalt' som folk känner till. Döm om min förvåning, när jag i går kväll fick höra talas om, att en person i början av 1900-talet hade hittat en sten av ungf. 1 m längd och 50–60 cm bredd liggande i marken med bara en liten del synlig. Stenen hade rests upp och på undersidan hade funnits några slingor påminnande om runor. Finns det någon anteckning om någon runsten i By, runt sjön Vansjön i Västerlövsta socken? — Jag har talat vid personen i fråga, och om ej någon anteckning om denna ev. sten redan finnes är vi båda villiga att försöka återfinna densamma. Personen i fråga är mycket trovärdig varför det är tänkbart att det är en kullfallen runsten vi här har att göra med.»

Någon runsten från By är icke känd tidigare, och efterforskningarna efter den av Ericson nämnda stenen ha hittills varit resultatlösa.

1164. Stora Runhällen, Västerlövsta sn.

Pl. 144.

Litteratur: L 792, D 1:294. J. Bureus, F a 6 s. 89 n:r 212, s. 151 n:r 212 (Bureus' egna uppteckningar), F a 5 n:r 260, F a 1 s. 60; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 167; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 181; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 51; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 553 [omtrycket 1904, s. 430 f.]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 89; D. Hummel, Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö» (1865), s. 59; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1876 (tryckt i Runa, fol., 1876), s. 37; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 237; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 42; S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 103.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i F a 10:1); träsnitt (osign.) i Grau a. a.; Dybeck, D 1:294.

Runstenen står vid vägskalet Heby — Råsbo station — Runhällens station, 2 km. SÖ om Runhällens station, 100 m. SSÖ om hemmanet Stora Runhällen.¹ Stenen står sålunda på »Dalkarlsåsen», nära den punkt, där Västerlövsta, Enåkers och Huddunge socknar mötas. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Skattmansö».

Enligt Bureus stod U 1164 »På Löfstad heed» (F a 6, s. 151). Enligt en anteckning vid sidan av en av hans läsningar i F a 6 hade han besökt platsen den 7 oktober 1639. (I F a 6 s. 89 anges platsen som »Löfsta hedh».) F a 5: »Löfstad På Heden»; F a 1: Löfstadh på Heden». Rhezelius (F a 10:1): »Löfstad Sochn. På Heden». Ovanför Rhezelius' teckning har Bureus skrivit: »en annar med Runor i Wegskelet vid krogen». Bureus' uppgift grundar sig på ett missförstånd: Rhezelius har på sin teckning av U 1164 utelämnat runinskriften, vilket förleder Bureus att tro, att en annan sten »med Runor» har funnits på platsen. Utan tvivel åsyfta Bureus och Rhezelius samma sten, nämligen U 1164. — I *Ransakningarna* 1667–84 finnes i en odaterad »Specification», undertecknad av Gustaff Jönson, följande uppgift under »Lösta Sochn»: »Widh stoorå Runhällen finness een stoor Runsteen medh bookstäfwer rundt omkring». Peringskiölds *Monumenta* har (på blad 181) en rubrik »Simtuna härad Löfsta Sochn». Under denna överskrift synas klistringsspår efter ett träsnitt, som tydligen för länge sedan har gått förlorat; någon avbildning av stenen finnes ej i *Bautil*. — O. Celsius, som enligt en anteckning i *Svenska runstenar* (F m 60) undersökte U 1164 den 29 juli 1726, anger platsen på följande sätt: »Stora Runhällen på Heden mellan Nora och Löfsta. i Enåkers Sochn». Han tillfogar: »Skiön och konstig ritning toppen af stenen bortstött». — Grau: »Det berättas allmänt, at på Heden, som går emellan Löfsta, Enåkers och Nora socknar, har stådt en Fältslagtning emellan en Upsala Konung

¹ Det är givetvis U 1164, som har gett bebyggelsen namn. På samma sätt har U 1181, som är en betydligt mindre runsten än U 1164, gett namn åt Lilla Runhällen.

och en Hälsingelands Konung, derest denne sednare med des son, som äfwen skal warit med, blifwit ihjälslagen: Til wedermäle deraf skal store Runhäls stenen wara satt, hwilken nu icke wäl kan läsas». — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Skattmansö» upptages under »Löfsta socken» en runsten »på Dal-karlsåsen vid norra kartgränsen, den s.k. *Stora Runhällen*». — Dybeck upptar U 1164 i *Sveriges runurkunder* under »Vålas härad» och Enåkers socken. Platsen för runstenen anges som »på heden öster om landsvägen». I *Runa* fol. för år 1876 omtalar Dybeck, att »behandlingen af *lilla och stora Runhällen* upptog mer än en dag». — I Vestmanlands läns kalender 1881 nämnes från Enåkers socken »en vacker runsten vid Runhällen».

Grå granit med ljusgula inslag; nedtill är stenytan mörkare. Höjd 1,67 m., bredd 1,60 m. Toppen är avslagen, varigenom delar av inskriften ha gått förlorade. Ristningsytan är slät; linjerna äro ganska grunda men i regel ännu skarpa. Grau anmärker, att stenen »icke wäl kan läsas, efter den samme på öfwersta kanten är sönderslagen och på sidorna bultad».

Inskrift:

+erlyg + lit + akua + sten + yfti + un . . . e . . . + sen + lifsten + iyk + runi +
 5 10 15 20 25 30 35 40

Ærnlaug let haggva stein æftir ... sinn. Lifsteinn högg runi[r].

»Ärnlög lät hugga stenen efter ..., sin ... Livsten högg runorna.»

Till läsningen: Inskriften börjar nedtill på stenen, i mittpunkten på runbandet. Det sk som står framför **l e** tjänstgör också som sk efter **4 l i**, vid inskriftens slut. **l e** är tydligt stunget, likaså **4 y** och **5 g**. I runföljden **6-8 lit** stå runorna trångt, sannolikt för att få plats före rundjurets ena bakben, som här går över runbandet. Efter sk efter **8 t** är ristningsytan mycket ojämn på ett stycke av 25 cm. Detta har lämnats oristat; det har sålunda aldrig funnits någon runa mellan **8 t** och **9 a**. **9 a**, **10 k**, **11 u** och **12 a** ha förlorat topparna i en kantskada. I **9 a**, **12 a** och **16 n** äro bst ansatta vinkelrätt mot hst. **17 y** är tydligt stunget. I **19 t** äro bst svaga. Sk efter **20 i** är grunt men säkert. **21 u** är mycket grunt. Efter **22 n** smalnar slingan. Här kunna inga säkra spår av runor iakttagas; icke heller före det grunda och vittrade **23 e** finnas i denna

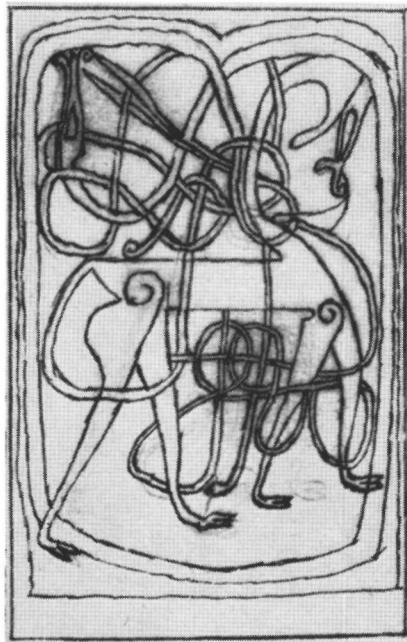

Fig. 538. U 1164. Stora Runhällen, Västerlövsta sn.
Efter teckning av Rhezelius i Fa 10: 1.

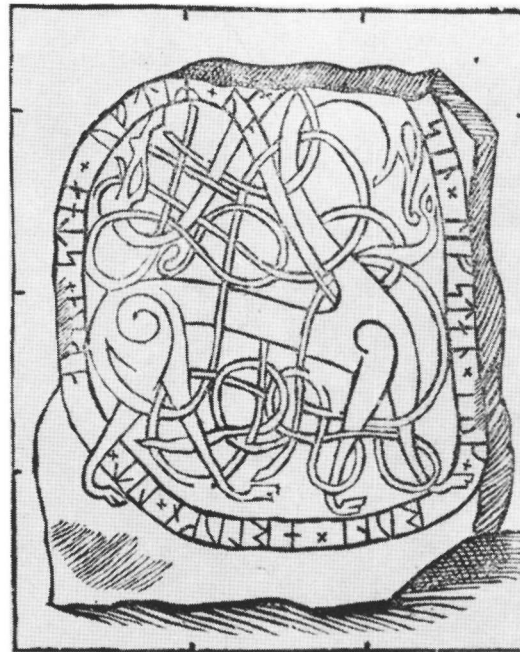

Fig. 539. U 1164. Stora Runhällen, Västerlövsta sn.
Efter träsnitt i Grau a.a.

slinga några säkra spår av runor. Efter 23 e är toppen avslagen. Man kan beräkna, att omkring 45 cm. av runbandet här ha gått förlorade; omkring fem runor torde ha stått här. Därefter synes i skadans kant ett trasigt sk. 25 e och 32 e äro tydliga. 28 i är ej stunget. Vid runföljden 27 l-36 k finnes ej yttre ramlinje. 35 y är tydligt stunget, däremot ej det ovanligt breda 38 u. 40 i är säkert. — Bureus har i F a 6 två uppteckningar av inskriften, på s. 89 och på s. 151. På det förra stället lyder uppteckningen: **yfti + inek + sun + sin + lifsten × auk runi + erlyk + litu + akua + sten + .** Bureus har tydligen icke förstätt, var inskriftens början är. Under läsningen har han antecknat: »Hvar byriar han?». Dessutom uppfattar han runföljden **runi + erlyk**, av en annan anteckning att döma, som namnet på »hustrun» eller »modren». En bättre läsning ger Bureus på s. 151: **erlyg + lit + akua + sten + yfti uni + sun + sin + lifstein + iuk + runa.** — Rhezelius har i F a 10:1 ritat av stenen utan att i slingan fylla i runorna; se fig. 538. — Något träsnitt finnes numera icke i Peringskiölds *Monumenta*. Klistringsspåren på bl. 181 visa emellertid, att ett träsnitt här en gång har funnits. — Celsius: **frlyg + lit + hakua + sten + yftir . . . n sen + uifaster + iyk + runi + .** Efter **yftir** är »toppen af stenen bortstött». — Träsnittet i Graus arbete ger följande läsning: **× erlukn × lit × akua + sten + uftir + un . . . n . . . sin × lifstan × iuk + runi(×).** — Dybeck: **+ erlykn × l-t akya + sten + yfti . . . n - . . . sin lifsten + iuk + runi(+).**

I F a 5 (och i F a 1) tolkas inskriften på följande sätt: »ErLyachus fecit sculpi saxum in mem. Vnonis filij sui. LifSteinus sculpsit Runam.» — Grau: »Erling låt hacka sten efter Une sin . . . Lifsten högg Runorne».

Runföljden 1-6 **erlyg** skall utan tvivel återge kvinnonamnet *Ærnlaug*. (E. Brate, som i *Svenska runristare* utgår från den oriktiga läsningen **erlykn**, framhåller, att »det slutande -n blir oförklarad.» Han tänker sig dock, att n-runan av ristaren kan ha »tillagts för att som rättelse insättas mellan r och l.» En sådan typ av rättelse är givetvis högst osannolik. Kvinnonamnet har emellertid av Livsten ristats **erlyg**, alltså på alldeles samma sätt som på U 1152.)

Den *Ærnlaug*, som lät hugga U 1164, är, som redan Brate har antagit, sannolikt identisk med den kvinna, som lät resa U 1152; se vidare U 1152.

På grund av att toppen har slagits av, kunna vi nu varken veta, vem U 1164 har rests efter, eller i vilket förhållande den döde har stått till *Ærnlaug*.

U 1164 är, trots att stenens övre del har gått förlorad, ett vackert exempel på Livstens konst. Redan Celsius påpekar, att stenen har en »Skiön och konstig ritning».

Den ovan s. 632 f. efter Grau citerade ortstraditionen, att U 1164 är rest efter den stupade »Hälsingelands Konung» och hans son, har levat länge. Vid runinskriftsinventeringen 1943 kunde man upplysa mig om att inskriften bestod av följande versrader:

»Här ligger jag Rune,
där min son Sune.»

Hälsingekungens son Sune skulle enligt uppgift ligga under runstenen vid Lilla Runhällen (U 1181).

Torstuna härad.

Socknar: Härnevi, Torstuna, Österunda och Vittinge.

Torstuna härad gränsar i V till Simtuna, i N till Våla, i Ö till Bälinge, Ulleråkers, Hagunda och Lagunda samt i S till Åsunda härad. Det tillhör i administrativt hänseende Västmanlands län.

Häradet benämndes under medeltiden »Thorsakers hundare» och omfattade då, förutom de nuvarande fyra socknarna, även större delen av Huddunge sn (nu i Våla hd). Det sträcker sig i nordsydlig riktning omkring 3,5 mil. Till sin största bredd är det drygt 2 mil.

Norrut utbreda sig stora skogsområden. Skogsvegetationen överväger sålunda i Vittinge och Österunda, medan den odlade slättbygden dominerar de sydligare belägna Torstuna och Härnevi. I norr upprinner Skattmansån, som söderut förenar sig med Örsundaån.

Inom häradet finnas 11 runristningar. Dessa äro tämligen jämnt fördelade över häradet. Siffermässigt dominerar Vittinge sn med sex kända ristningar, vilket stämmer ganska väl med det förhållandet, att denna socken upptager häradets halva areal.

De elva runstenarna fördela sig topografiskt på följande sätt: Härnevi 1 (U 1165), Torstuna 2 (U 1166, 1167), Österunda 2 (U 1168, 1169), Vittinge 6 (U 1170–1175).

En av Torstuna häradets runstenar är förkommen (U 1166) och endast känd genom en äldre uppteckning och avbildning. De övriga 10 stenarna äro helt eller delvis bevarade (U 1165, 1167–1175). En av dessa (U 1171) saknar helt inskrift, och 2 (U 1170, 1175) bära i stället för runinskrift runliknande tecken. Av de 10 stenarna äro 5 stycken (U 1171–1175) hela, med praktiskt taget fullständiga ristningar och inskrifter. Två stenar (U 1168, 1170) ha toppartiet avslaget, två andra (U 1165, 1167) visa ytskador och kantbortfall, som ha förstört större eller mindre delar av inskrifterna. Av en sten (U 1169) återstår endast ett fragment. Ingen av Torstuna häradets ristningar har huggits i jordfast block eller i berg.

U 1173, som är en av häradets vackraste runstenar, skänktes år 1787 av Alexander Seton på Ekolsund — skotte till börden — till The Society of Antiquaries of Scotland. Stenen forslades till Edinburgh och restes i Princes Gardens, den park, som omger slottet i den skotska huvudstaden.

För J. Bureus och hans medhjälpare voro under förra hälften av 1600-talet icke mindre än sju stenar kända (U 1165, 1167, 1168, 1172–1175). Alla dessa finnas medels träsnitt återgivna i *Bautil*; där har ytterligare en medtagits, nämligen U 1166. A. Celsius upptäckte U 1170 år 1726. Vid mitten av 1700-talet kände man alltså sammanlagt nio stenar. Dessa registrerades av J. G. Liljegren i *Runurkunder* (1833).¹ De återstående två stenarna ha kommit i dagen senare, U 1171 år 1876 och U 1169 år 1938.

1165. Rotbrunna, Härnevi sn.

Pl. 146, 147.

Litteratur: B 646, L 774, D 1:277. J. Bureus, F a 6 s. 111 n:r 9 (Cohl), F a 5 n:r 221, F a 1 s. 52, F f 6 n:r 88; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 169; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 185; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 314; O. Grau, Beskrifning öfver Wästmanland (1754), s. 602 [omtrycket 1904, s. 470]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 84; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; Carl Säve, Brev till G. Stephens ³/₁ 1864 (ATA); G. Stephens, ONRM 1 (1866–67), s. 240; S. Bugge, Tolkning av Runeindskriften på Rökstenen i Östergötland

¹ L 772–780. I *Runurkunder* upptages därjämte oriktigt en inskrift från Tortuna (L 771) bland Torstuna sockens runstenar; se nedan s. 639.

(ATS 5, 1873), s. 82; UFT h. 3 (1873), s. 46; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 38; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 274; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1907), s. 27 (Uppland, bd 2, 1908, s. 475), Upplands runstenar (1913), s. 46, Runorna (Nordisk kultur 6, 1933), s. 158; O. Alb. Öberg, Skrivelse till Riksantikvarien den 5/3 1924, den 27/10 1925, i maj 1926 och i juli 1927 (ATA), Fasta fornlämningar i Härnevi sn (ATA), Anteckning 1933 (ATA); Enköpings-Posten den 23/7 1924; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 63; Magnus Olsen, Sigtuna-amuletten (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskabs-Akademi i Oslo 1940, Nr 3), s. 20, Nyköbing-Innskriften (i: APhS 22, 1952), s. 2; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 129.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (F a 10:1 n:r 169); Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 88); J. Hadorph och J. Leitz, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 646 och Grau a. a.); Stephens a. a. (»Copied from GÖRANSSONS Bautil, No. 646, as amended by the more correct transcripts in Bure's Copper-plate [= F f 6], and in Bure's Ms. Sveonum Runæ No. 169» [= F a 10:1]); Dybeck, D 1:277.

Runstenen står i en åker, 1 km. SV om Rotbrunna, 250 m. S om vägskälet vid avtagsvägen till Rönnå och Frösthult. Vid detta skäl går landsvägen över en bro. Omkring 500 m. åt SV står U 768 Grop-Norrby, Vårfrukyrka sn. Gränsen mellan Åsunda och Torstuna häradar går strax invid runstenen. Häradsgränsen utgör också gräns mellan Uppsala län och Västmanlands län. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping».

U 1165 står uppenbarligen kvar på ursprunglig plats. Caspar Cohl (i F a 6) anger läget på följande sätt: »J Rötebrunna äng i Härnewij S.» F a 5: »Härnewij S. Rötebrunna». Rhezelius (i F a 10:1): »Hernewij Soehn Widh Rötebrunna». På de två träsnitten i Peringskiölds *Monumenta* har antecknats: »Rottbrunna by Torstuna Soehn. och härad» (B 646: »Rottbrunna»; L 774: »Rotbrunna by»). Celsius: »Härnewij och Rötebrunna». — Grau beskriver stenens omgivning på följande sätt: »Sjelfwa Landsortens belägenhet alt ifrån Öresundsbron igenom Frössunda och Långtora socknar i Upland och så hit in åt Härnewij gifwer klarligen wid handen ännu i dag, at en segel-led här fordom varit, sträckandes sig som et sund hela orten framåt och som en wik in wid Härnewij Kyrka, hwarest på Härnewij byns äng klart kan ses, at watnet dit in sträckt sig fordom, hwar af ock en by Grän, som ligger längre neder ifrån Härnewij byn, wid denna låga tracten, tyckes hafwa af Gran, Garn, sjö, sit namn bekommit. Wid Rotbrunna by är en Runsten.» — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» uppges, att runstenen står »vid länegränsen sydost om Rönnå». — I sin i *Runa* (fol.) tryckta reseberättelse för år 1876 skriver Dybeck: »Rotbrunnastenen i Hernevi socken ligger sönderfallen sydvest från byn. Den del af stenen, hvarå runmärkena funnos, är förkommet. Svaga lemningar efter stensättning sagos här och der kring stenen.» I *Sveriges runurkunder* (D 1:277) meddelar han helt kort: »Stenen, nu ofullständig, ligger i gårdet».

U 1165 blev länge liggande (sönderslagen) i åkern. Först femtio år efter Dybecks besök vidtogos några åtgärder att laga och resa stenen. Den nitiske fornvårdaren O. A. Öberg, Kävra (Enköping), meddelar i en skrivelse till Riksantikvarien den 5 mars 1924 följande: »Nu till sommarn skall jag ... resa fem runstenar 2 i back Norrby av Livsten [U 766, 767], 1 i grop Norrby [U 768]. 1 i Tjursåker i Vårfrukyrka sn [U 770] samt 1 i Rotbrunna Härnevi sn. Stenarna skola resas på sina platser, de ligga i backar utom Rotbrunna stenen som ligger i åkerjord.» Arbetet med U 1165 visade sig emellertid besvärligt; senhösten 1925 skriver Öberg: »Rotbrunna stenen har jag tagit upp ur gropen och lagt den på slanor för att borra den på bakre sidan för att sätta krampor i. Jag hoppas få den rest i höst. Jag har talat vid en stenarbetare att jelpa till. Arendatorn på gården, en enka, håller hästar för transport av grus och sten m.m. Gården eges

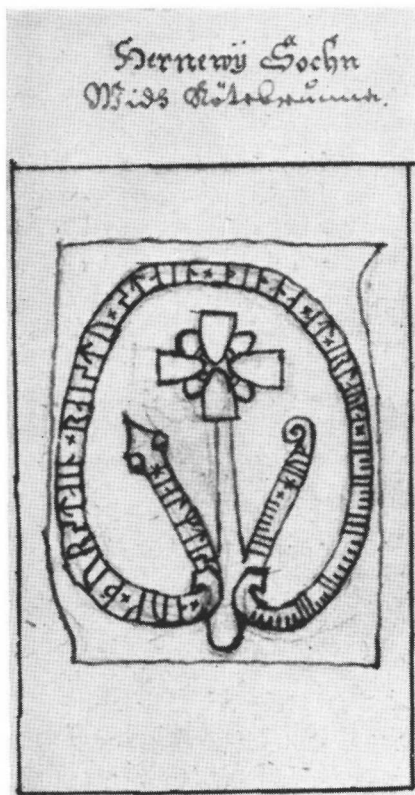

Fig. 540. U 1165. Rotbrunna, Härnevi sn. Efter teckning av Rhezelius i F a 10:1.

Rhezelius' läsning upptages i F a 5 och i F f 6 med smärre ändringar: **pinna** »rättas» t.ex. till **pina**. — Hadorph och Leitz: **hialmtis iuk + þurstain × raistu × stai ... ftir × nuka + || ... || k^{||||} + hiuk**. — Celsius har icke själv undersökt U 1165; hans uppteckning av inskriften saknar alltså självständigt värde. — Dybeck: **hialmtis - uk × þurstain × raistu × sta - - - - - ftir × nuka + || ... || k^{||||} + hiuk**.

Bureus översätter (i F a 5) inskriften på följande sätt: »HialmTisa et ThurSteinus erexerunt Lapidem hunc JrLeucta». (F a 1: »Hialmtisa et ThurSteinus erexerunt».) Grau: »Hielmtis och Thorsten reste sten efter Nuga N. N. uthögg».

Den förste som lämnar en tolkning av lönnrunorna är Carl Säve. I ett brev till G. Stephens den 3/1 1864 skriver han: »Af Rotbrunna-stenen, L. 774, har jag ingen ny ritning. Angående denna ... vill jag dock upplysa, att å figuren till denna sten af *J. Bureus*, bland hans 'i koppar stuckne runstenar', är hela inskriften läsbar med undantag af runristarens namn, som är i chiffre: hialmtis iuk þurstain raistu stain þana at ir ltuka || ... || k^{||||} hiuk. Tager man i omvänd ordning: ↑BŲŁ, *ŲŲ, ÞŲŲŁ så kunde häraf blifva: †ŲŲŁ (för Nivikr?)» Säve utgår sålunda från den på flera punkter oriktiga läsningen i F f 6, men i princip är lönnskriften riktigt löst.

Stephens utgår också från den oriktiga läsning, som finnes i F a 10:1 (och i F f 6). I *ONRM* 1, som utkom ett par år efter det att han hade erhållit Säves brev, skriver Stephens: »This stone is No. 774 in Liljegren, who could neither read the secret nor the common runes». Stephens konstaterar med en oberättigad säkerhet om den inskrift som han återger: »As here given there is apparently no error of any kind». Han fortsätter: »The body of the inscription is in the usual staves; then we have the name of the carver in Ice-runes, and then the word HIUK in common letters. The Ice-runes are redd in the same way as the Bough-runes on the Maeshowe stones, namely backward. The 3rd group is class 1, the 2nd is class 2, and the 1st is class 3.» Isrunorna läsas av Stephens som »NIRIKR» och hans tolkning lyder i dess helhet: »HIALMTIS EKE (and) THURSTAIN RAISED STONE THIS AT (to) IRLAUK. NIRIK HEWED (= carved the runes).» Stephens kommenterar »runföljden» **at × irlauka** på följande sätt: »Should the name IRLAUKA be a masculine from a nominative IRLAUKR, it will then be an instance of the antique vowel-ending in the accus. sing». Stephens' uppfattning är givetvis förfelad. — Om lönnrunorna anmärker han: »I need not add, that the Rök stone is by far the oldest monument on which these curious Tree-runes have hitherto been found.»

Den riktiga tolkningen av lönnskriftens första tecken lämnar S. Bugge, som utgår från Hadorphs läsning (*Bautil*). I samband med sin tolkning av Rök-stenens kvistruner skriver han (*ATS*, 1873, s. 81 f.): »Til støtte for den givne læsning nævner jeg, at i de af Stephens, Oldnorthern runic monum. s. 237 f., læste kvistruner i Maeshowe-indskrifterne nr. 8 og nr. 18 er Frøys æt regnet som 3dje, ikke som 1ste, og omvendt Tys æt som 1ste. Det samme er tilfældet ved de af Stephens ... læste *is*-runer på Rotbrunna-stenen i Upland ...; jeg formoder efter tegningen i Bautil, at den første *is*-rune her skal læses |||||, ikke |||, så at vi få et velkjendt navn for et ukjendt: **airikr hiu**, ikke **nirikr hiu**, som Stephens læser. Samme dag, som dette var nedskrevet, fik jeg i et brev fra Dr. Hans Hildebrand underretning om, at han ligeledes havde fundet læsningen **airikr**.» Carl Säve ansluter sig till Bugges (och Hildebrands) tolkning av ristarnamnet; i *UFT* översätter han inskriften på följande sätt: »Hjelmdis och Thorsten reste denne sten efter Tuke. Erik högg (runorna).» Till sin tolkning fogar Säve en kort anmärkning: »Prof. Stephens ... har först tydt stenhuggarens namn, *Nirikr*, hvilket är skrifvet med *Is*-runor. Han läser de föregående orden: *at Irlauka*; men vid jämförelse af Bautil med Bureus, får man snarare *afir Tuka*. Prof. Bugge ... läser ristarens namn, enligt Bautil, som *Airikr*, sannolikt med rätta.»

I den runologiska litteraturen nämnes U 1165 flerstädes, på grund av att ristarens namn är skrivet med lönnskrift. Sålunda framhåller v. Friesen i *Upplands runstenar* (1913), att ristaren har »angett sitt namn, Airikr (Erik), i en i Uppland ytterst sällsynt lönnskrift: || ... || *ŲŲ». Samma system — att ange runan genom den »ätt» den tillhör och den plats den åsyftade runan intager inom ätten — påträffas flerstädes; se t.ex. *Runorna* (1933), s. 158 och M. Olsen, a. a.

Fig. 542. U 1165. Rotbrunna, Härnevi sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 646).

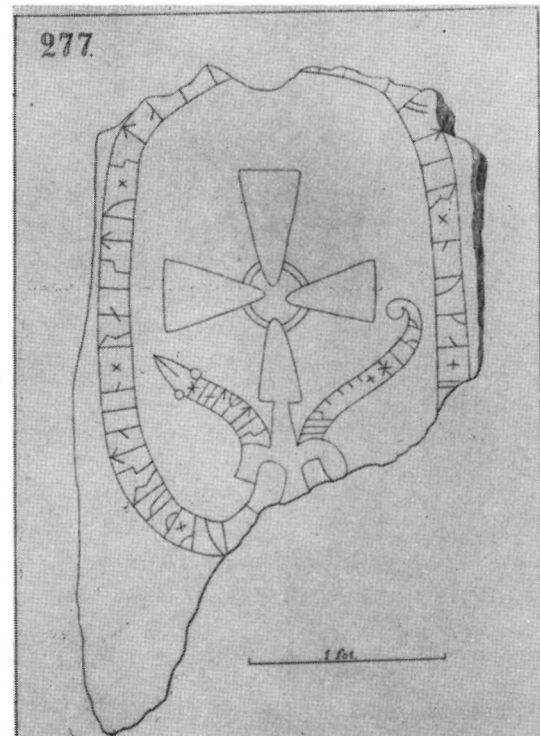

Fig. 543. U 1165. Rotbrunna, Härnevi sn.
Efter D 1: 277.

Kvinnonamnet *Hjalmdis* är eljest icke belagt; det har sålunda varit mycket sällsynt. Se U 628 och *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 261. — *Porsteinn* tillhör inskrifternas vanligaste mansnamn, medan däremot *Nokki* uppenbarligen har varit mycket ovanligt. De svenska runinskrifterna ge eljest endast ett enda belägg på namnet; detta belägg finnes på den endast några hundra meter avlägsna U 768 Norrby, Vårfrukyrka sn. Av allt att döma är också Norrbysten ristad av Erik. Under sådana omständigheter torde det kunna fastställas, att *Nokki* på Norrby-stenen är samme man som Rotbrunna-stenens *Nokki*. Inskriften på U 768 lyder: *Aguti ok Assur ok Biorn raistu stein þenna æftir Nokka, dræng goðan*. Det förefaller säkert, att U 768 är rest av Nockes bröder och U 1165 av hans moder och fader. Om namnet *Nokki* se U 768 (s. 336 f.).

I detta sammanhang är det av intresse, att U 1165 omtalar, att »Hjalmdis och Torsten reste dessa stenar ...» Det torde dock vara uteslutet, att »dessa stenar» åsyftar U 768 och U 1165. Troligen har Nockes av föräldrarna uppförda minnesmärke ursprungligen bestått av en runsten samt en (eller flera) bautastenar. Ingen uppgift finnes visserligen om att bautastenar ha påträffats intill U 1165, men det är icke uteslutet, att sådana stenar här som eljest kunna ha släpats bort från åkern. Vid flera tillfällen ha f.ö. önskemål framställts att få borttaga U 1165, som är hindrande för åkerns brukande. Lyckligtvis har runstenen fått förbliva på sin gamla plats.

U 1165 är den enda ristning, som Erik har signerat. Om andra ristningar av hans hand se U 1151.

Torstuna kyrka.

I Liljegrens *Runurkunder* (1833), i *Fullständig Bautil* och i *UFT* h. 3 (1873) upptages en runsten från Torstuna kyrka. Den skall enligt Liljegen (L 771) sitta inmurad i »Kyrkogafveln». Efter Liljegen upptages stenen i *UFT*, där C. A. Klingspor skriver (a. a. s. 75): »I kyrkogafveln; stenen kunde ej upptäckas, troligen är han öfverrappad.» Enligt Liljegen lyder inskriften: »Ernbiurn. lit. risa. sin. uft — . . . hristi.» Att denna sten varken kunde återfinnas av Klingspor eller av senare forskare, är icke förvånande. Stenen finnes nämligen i Tortuna kyrka och är sålunda en västmanländsk runsten. Den ligger i sakristians östra vägg; se S. B. F. Jansson, *Runinskrifts-inventering i Uppland 1943* (ATA).

1166. Prästgården, Torstuna sn.

Litteratur: B 647, L 772. J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 185; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 597 [omtrycket 1904, s. 467]; J. A. Berggren (resp. S. L. Ljungdahl), Paroeciæ Thorstunensis antiquarie, topographice et historice adumbrandæ specimen (Upsaliæ 1831), s. 7 not d; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 81; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 75; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 430; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA).

Avbildning: Osignerat träsnitt i Peringskiölds Monumenta, i B 647 och i Grau a. a.

Fig. 544. U 1166. Prästgården, Torstuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 647).

U 1166 är sedan länge försvunnen och har tydligen tidigt slagits sönder. Av stenen är endast ett fragment känt. Enligt en bläckanteckning på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* fanns detta fragment i »Torstuna Prästgård» (B 647: »Prästegården»; L 772: »Prestgården»). Grau: »Uti Präste-gården finnes en Runsten, hwilken dock är oläslig». *Paroeciæ Thorstunensis*: ... »fragmentum ... lapidis, in habitaculo Pastoris Thorst. inventum, commemorat quod vero multos jam ante annos, nescio quo modo, est amissum». I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» nämnes, att »i Prestgårdsbyggnaden är en [runsten] inbyggd». UFT (1873): »Ett fragment, inbyggt i prestgårdsbyggningen. Endast några få slingor och enstaka runor finnas kvar.» Vid runinskriftsinventeringen år 1943 söktes fragmentet förgäves.

Att döma av B 647, som är den enda bevarade avbildningen av U 1166, har fragmentet redan på 1600-talet varit svårt skadat. Ristningen har av tecknaren icke kunnat redas, men det är likväl tydligt, att U 1166 har varit ristad i typisk uppländsk runstensstil. På avbild-

ningen ser man ett ormhuvud, några slingor samt följande runor: hu... lnu... uk... k... krff... Dessa tydligen osäkra runföljder ge givetvis ingen möjlighet till rekonstruktion av inskriften.

1167. Ekeby, Torstuna sn.

Pl. 145.

Litteratur: B 645, L 773, D 1:275. J. Bureus, F a 6 s. 125 n:r 73 a (Cohl), F a 5 n:r 389, F a 1 s. 84; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 172; Ransakningarna 1667-84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 186; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 598 f. [omtrycket 1904, s. 467 f.]; J. A. Berggren (resp. S. L. Ljungdahl), Paroeciæ Thorstunensis antiquarie, topographice et historice adumbrandæ specimen (Upsaliæ 1831), s. 7; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 81; D. Hummel, Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö» (1865), s. 59; UFT h. 3 (1873), s. 75; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 38; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 430; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); G. Stephens, ONRM 3 (1884), s. 292; S. Bugge och E. Brate, Runverser (ATS 10), s. 143 f.; K. A. Karlinder, Anteckningar rörande fornminnen inom delar av Simtuna och Torstuna härad (1924, ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); E. Hjærne, Rod och runor (1947), s. 78.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i F a 10:1); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 645 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:275.

Runstenen står rest vid Ekeby, 5 m. SV om landsvägen Källinge-Ytterkvarn, 75 m. Ö om mangårdsbyggnaden på Ekeby n:r 1. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Skattmansö».

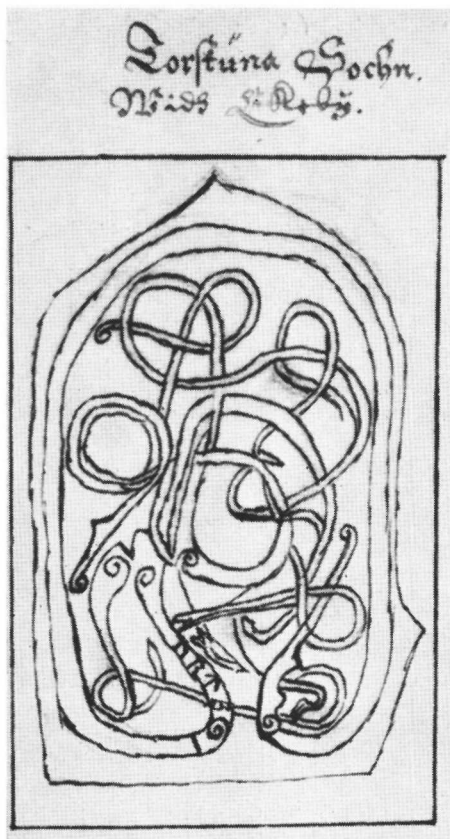

Fig. 545. U 1167. Ekeby, Torstuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i Fa 10:1.

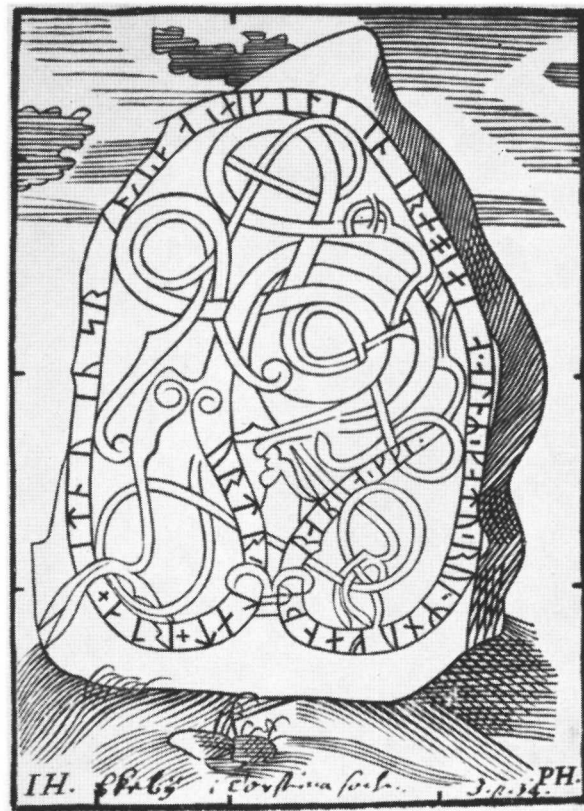

Fig. 546. U 1167. Ekeby, Torstuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 645).

Enligt Caspar Cohl (i F a 6) fanns stenen »Wedh Ekeby i Torgztuna¹ S.» (F a 5: »Tors Tuna Ekeby».) Rhezelius (i F a 10:1): »Torstuna Sochn. Widd Ekeby». — I *Ransakningarna* 1667–84 finnes en förteckning över fornlämningar »uthi Wäsby lähn», daterad »Sahla d: 12 May A:o [1]682» och underskriven av länsmanen Aron Bergström. Där omnämnes U 1167 på följande sätt: »Een Rundsteen medh Rijtingar står wedh Ekeby byn». — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Ekeby i Torstuna sochn» (B 645 och L 773: »Ekeby»). — Grau: »Wid Ekeby är en Runsten».² *Paroeciæ Thorstunensis*: »Unus tantum intra limites nostræ apud Vicum *Ekeby* statutus est Lapis Runicus». — *UFT* (1873): »Ekeby ... Stenen finnes qvar och är upprest». — I *Sveriges runurkunder* skriver Dybeck: »Runstenen, nu mycket kantstött, står i gårdet nära byn». I *Runa* fol. meddelar han: »Ekebystenen ... i Torstunas socken, varande på gårdet och nära byn, skymdes till en stor del af sin ristade sida af en stor gråsten, hvilken jag lät skilja från honom». K. A. Karlinder antecknar år 1924: »*Ekeby*. Söder om byn: gravhögar. Vid byn: en bekant runsten, rest, säkert stöttad. Norr om byn, öster om vägen, flere gravkullar; en fullständigt utgrävd.»

¹ *g* i Torgztuna har senare strukits.

² Grau lämnar bl.a. följande upplysningar om trakten: »Annars står en ofantelig stor sten här i Thorstuna byns gårde, icke långt ifrån Kungs-husby, hwilken också kallas Kongs-sten: Denne har mistadt mycket af sit fornda stora anseende, förmedelst et rämnande och fall, som för några år sedan af honom skedde ... Här talas också mycket om, at de kunnat segla i fornda tider här ifrån socknen igenom den stora ån, som löper ut åt Alsta sjön i Nysättra sockn här intil, och så vidare til Öresund samt i Mälaren: denne segel-led är nu ej längre brukbar, än allenast med båtar ifrån Mälaren up til Öresund. De wisa här, at den stora ången, som sträcker sig omkring denna ån här i socknen, hwarest samme segel-led gådt fram, kallas deraf ännu i dag Thorstuna Sundet: Af detta wil ock följa, at de äfwen kunnat komma härifrån up åt Österunda och i Skattmansö sjön wid Wittinge Kyrka med båtar och fartyg hela ån up åt igenom» ...

Vid runinskriftsinventeringen år 1943 hade stenen sjunkit och stod olämpligt lågt i förhållande till vägbanan; den var då delvis täckt av småsten och jord och skymdes av två telefonstolpar och en mjölkpall. Genom Riksantikvarieämbetets försorg flyttades stenen över på landsvägens västra sida och restes på hållbar grund med ristningsytan åt ÖNÖ.

Ljusgrå granit. Höjd 1,77 m., bredd (mitt på stenen) 1,15 m. Ristningsytan är knottrig; linjerna äro ofta grunda och otydliga.

Inskrift:

- urtr · let · rta × - - - - - u - - - - - k - lf - - - - - r - - - - - - - - - - - tnr fa - u · runm · hufen · þm ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 rapa · kan ·
 55

... let retta ... runum ... þeim raða kann.

»... lät resa ... runor ... för den som kan tyda.»

Till läsningen: Före 2 u finnas svaga spår av en linje, som sannolikt utgöra rester av en hst. I 2 u finnes en fördjupning, som möjligen är huggen; i ristningsytan förekomma emellertid talrika naturliga fördjupningar av samma slag, varför runan ej bör uppfattas som stungen. 4 t har, i likhet med inskriftens övriga t-runor, ovanligt långa bst. 7 e är stungen med ett kort tvärstreck. 11 a har lång, ensidig bst. Sk efter 11 a består av ett kryss. Därefter är stenens vänstra kant bortslagen, varigenom inskriften här har gått förlorad. Nu finnas endast spår av nedre delarna av ett tiotal hst. R. 16 torde man, på grund av stavarnas placering, kunna uppfatta som u. R. 20 har möjligen varit k, 21 i och 22 l. I 23 f är övre bst skadad. R. 24 kan ha varit o med dubbelsidiga, åt vänster nedåtriktade bst. Därefter kan ingen runa läsas före 25 r. Sedan synas nedre delarna av sex hst. 33 t är jämförelsevis säkert. 34 n och 35 n ha förlorat övre hälfterna. 36 f är något osäkert. R. 37 har möjligen varit a. Av r. 38 återstår endast ett kort stycke av hst nedtill. 39 u har förlorat övre delen. Runföljden 40–57 runm · hufen · þm · rapa · kan · är säker. — Cohl (F a 6): ... urt ... b - i ... ra - a · kan. — Rhezelius har endast tecknat ornamentiken samt fyra runor i inskriftens början: urtbl. I F a 5 är inskriften överkorsad med bläck: urt bli ra a · kan. — Hadorph och Helgonius: urtr · lat + rta + itn u iu sr - n - - - a à - aik ili - n iraoia a · alnr · katu · runmufanþm raba · kki ·. — Dybeck: urtr · lat · rta × ... a ... ala : a ... r ... · ru - m hyfanþm rapa · kan ·. I *Runa* fol. (1876) anmärker Dybeck: »Bautils och Klingspors †(†)†††† och åtskilligt annat i inskriften är oriktigt».

Av de här återgivna läsningarna framgår det klart, att inskriften är utomordentligt svårläst. På 1600-talet var stenen icke så svårt skadad i vänstra kanten som den är nu, men även då var det tydligen omöjligt att åstadkomma ett sammanhang i texten. Grau återger läsningen i *Bautil* på följande sätt: »UTR LAT RTA IT NUJUSR AIK ILIN IN IRAOIAIA ALAR GATUN RUI MNAFAN TH M RA BAGGL.» Något tolkningsförsök gör han icke; runföljderna torde ha förefallit honom alltför egendomliga. Liljegren återger i *Runurkunder* (1833) samma källa (B 645) på ett avvikande sätt: »Jurtr × lat × rita stin uftir S.. - ... alar × katu. run a bakki.» — Carl Säve följer i *UFT* (1873) Liljegren och föreslår följande tolkning: »(?H)jort lät rita sten efter S ... - ... (?).» Av helt annan karaktär än den försiktige Säves översättning äro de tolkningar av U 1167, som åstadkommas av G. Stephens och S. Bugge. Det är icke förvånande, att en inskrift av denna i många avseenden osäkra beskaffenhet lockade dessa båda fantasirika runforskare, men det är troligt eller åtminstone tänkbart, att de skulle ha avstått från sina djärva rekonstruktioner och tolkningar, om de hade varit i tillfälle att själva granska stenen.

Stephens skriver i *ONRM* 3 (1884): »No. 645 in Bautil, the stone still perfect. In Dybeck's Sv. Runurkunder ..., where it is again given, we see that it is terribly broken and most of the inscription has perisht. What is left usually confirms Bautil, but corrects it in some places. Putting the two together the text is, apparently all in verse:

URTR LAT RTA
 ITN UIKS.
 RUN-RIF KAF AIKILI,
 IN IRNBIN IA ALLR.
 KATU RUN-M HÚ FAN
 Ð M RAÐA KAN.

Efter konstruktionen av denna runsvenska strof fortsätter Stephens: »We are here struck by the many contractions, RTA = RITA, ITN = ITIN, RUN-M = RUN-MADR, Ð = ÐAIM, M = MANNI, and by the rare † for B, while the RUN-RIF KAF is partly in Helsing-runes. Hence the last 2 *riming* lines, announcing a difficulty to the rune-reader. IRNBIN is a variant of or equal to IRNBIARN, ARNBIARN, &c., and IA is equal to IAK, IUK, &c. ALLR is followed by RUNA or RUNAR understood. I therefore translate:

URD LET WRITE
 this-TINE (grave-pillar) of-UIG.
 The-RUNE-RIB GAVE AIGILI (EGIL),
 IN (but) IRNBIN HEWED ALL-the-runes.
 This-GUESSING (riddle) the-RUNE-MAN HÚ FOUND
 for-THat Man-who REDE-it CAN.

I do not remember to have seen the word RIF, ac. s. n., (= RIB, slab) elsewhere, as applied to a grave-stone. GATU, ac. s. f., *riddle*, is a not less costly word. The forms to *give* a rune-block, and to REDE, unlock, think out, explain, its more obscure staves, occur elsewhere. — Should all this be more or less correct, this is another example of TINE for grave-pillar.»

Bugges rekonstruktion och tolkning avvika från Stephens' i allt, utom i djärvhet. Han kombinerar Hadorphs och Dybecks läsningar och åstadkommer så följande inskrift:

»urtr / lat × rta × itn u iu sr in / iṛa † j i aik : a : la : an iraoiai a · alir · katu · runmhúfanþm rapa · kan.»

Inskriften översattes: »Ort lod reise Sten efter Assur, som ene eiede al Eika og hvem Alle stedse enstemmig priste, en Sten, hvis Runer for den, som kan tolke dem, vise sig at være dygtig udførte.»

Bugge lämnar en utförlig förklaring till hur han har kommit fram till denna läsning och tolkning:

»urtr D[ybeck]. B[autil]. Derefter har D. en Prik, B. en kort Streg, som skraaner nedad mod venstre. †↑ × R↑ × D. B., d. e. **lat rta**. †↑ B.; derefter tomt Rum omtrent til én smal Rune. Derefter følger i B. †. Saa Rum til en bred Rune; †; Rum til en smal Rune; †↑. Derefter Rum omtrent til to Runer. Saa en ret Stav, der skraaner ned mod venstre; jeg har forstaaet den som *i*. †. Derefter Stav, som fra Basis gaar skraat op mod höire, men kun naar Halvdelen af Runernes fulde Höide; det kunde efter Formen være Rökstentypens **r**, men jeg forstaaer det som Interpunctionstegn. Saa **i**. Derefter Stav, som fra Basis gaar ret op og knapt naar de andre Runers halve Höide. Jeg forstaaer Tegnet som Rökstentypens **r**, da Indskriften indeholder en Blanding af forskjellige Skriftnuancer. Derefter † d. e. Rökstentypens **a**. Derefter Rum til en smal Rune. Saa †, som kan være **a**, men som jeg forstaaer som **t** med Kvisten noget nedenfor Stavens Top. Derefter en ret Stav, der ikke naar fuldt saa höit op som de andre Runer; efter min formodning **i**. Derefter **aik**. Mellem **itn** og **aik** læser Steph. **uiks run-rif kaf** (idet han tildels antager Helsingruner); denne Læsning er tildels vilkaarlig. Af Runerne mellem **rta** × og **aik** kan saa godt som intet sees hos D.; kun er sidste Rune tegnet som en Stav af Runernes fulde Höide, der skraaner

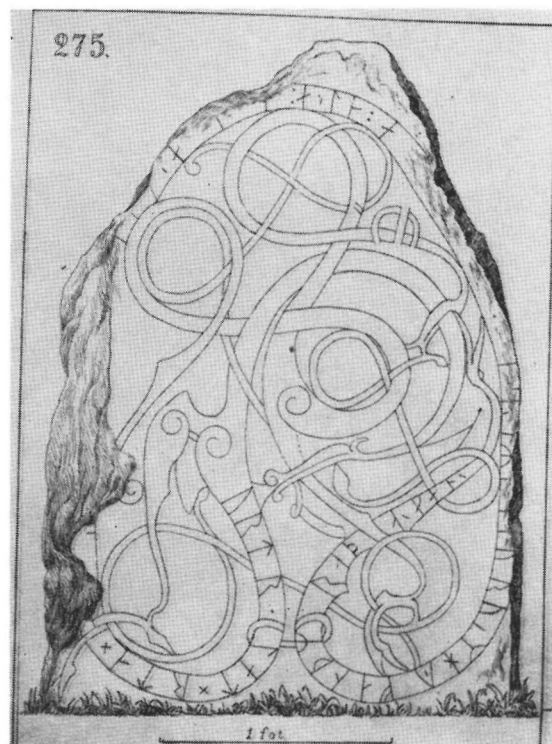

Fig. 547. U 1167. Ekeby, Torstuna sn.
 Efter D I: 275.

ned mod venstre. For **aik** har D. 'a** (foran **a** Interpunctionstegn): 𐌱𐌰𐌱: D.; 𐌰𐌱 B. Saa har D. 𐌱, hvorefter et langt Stykke af Indskriften er udsløtt; 𐌰 B. med tomt Rum foran og efter omtrent til en Rune. Derefter 𐌰𐌱𐌰𐌱𐌰𐌱 (tomt Rum til en Rune) 𐌱𐌰𐌱𐌰𐌱𐌰𐌱𐌰𐌱 B. Herefter sees hos D. kun 𐌰 og 𐌱. **runm** B.; **rū*m** D. (af **n** sees kun det nederste af den rette Stav, og ved **m** mangler det överste af Staven).

hūfanþm rāþa kan D.; **nufanþm rāþa kki** B. feilagtig.»

Efter denna redogörelse för hur han läser inskriften på avbildningarna, övergår Bugge till tolkningen av runorna: »Skrivemaaden er paa mange Steder forkortet derved, att Vokaler er udeladte. Hele Indskriften er sikkert versificeret.

urtr er mulig et Mandsnavn, der svarer til Kvindenavnet **arta** ... Dette er Fuglenavnet *árta* (anas *querquedula*), oldisl. *arta*, nyisl. ogsaa *ört*. Hvis denne Forklaring er rigtig, maa **urtr** have været udtalt *Qrtr* og som Appellativ have betydet 'årtbonde' (se Rietz 842). Fuglenavne har i Norden været meget yndede som Personnavne. L[iljegren] og U[pplands] F[ornminnesförenings tidskrift] læse **iurtr** (d.e. *Hiortr*), men baade D. og B. har **urtr**. Det Ord, som danner Allitteration hermed, synes at være **usr**, *Qssur*, se i det fölgende ...

itn er forkortet skrevet for **istin** 'Sten' ...

Derefter formoder L. **uftir S...**; jeg snarere: 𐌰𐌱𐌰𐌱𐌰𐌱 d.e. *oft Qssur*.

Efter **usr** læser jeg [a]in i ir ati aik : a la d.e. *æinn er átti Æika alla*. **a** foran **la** maa tages to Gange. Der er Interpunction baade foran og efter dette **a** hos D. hvilket synes at antyde, at det hörer til to Ord. *æinn er átti* poetisk Ordstilling for *er æinn átti*, jfr f. Ex. Sigurð. 5: *vamm þat er væri*. *Æika* er den Eiendom, hvorefter det nuværende *Ekeby* (hvor Stenen er) har Navn. Ordet er her uböiet, som norsk *Gula, Odda, Aga*, og brugt som Hunkjösord. — I det fölgende forstaar jeg **an** (eller **in**) **iraoiai** som **an** (eller **in**) **ir aoini**. 𐌱 er for 𐌰, og **ao** betegner her, som andensteds, det samme som **o** alene. Jeg forstaar det som: *en er æinni á allir gátu* 'og hvem Alle stedse omtalte med enstemmig Lov og Pris'. *æinni* er elliptisk; vi maa dertil fra *gátu* underforstaa et *getu* i Betydning 'Omtale'. ... **a** (foran **alia**) = *é*, altid. *æinni á* poetisk Ordstilling for *á æinni*. Eller oprindelig **þa**? — **runm** er *rūnum*. **hūfan** er Acc. sg. m. af et Adjectiv og det hörer sammen med Ordet for 'Sten' i det foregaaende, fra hvilket det er adskilt ved mellemkommende Relativsætninger. Det er vistnok samme Adjectiv som glsvensk og glnorsk *hæfr, hæfer*, endnu i svenske og norske Dialekter *hæv*, dygtig, ogsaa udmærket ... Af **hūfan** er **runm** afhængigt; Udtrykket betegner en Sten 'som paa en fortreffelig Maade er udstyret med Runer' ... Jeg formoder, at **hufan** har været udtalt *hófan*, og at denne Form er opstaaet af *hæfan* ved Indflydelse af *f* paa den foregaaende Vokal; jfr **uftir** 'efter', hvor *æ* ved Indflydelse af de fölgende Lyd er blevet til *ø*, paa Gotland *y*. Efter Formen kunde det vistnok ligge nærmere, at forbinde **hufan** med det oldn. i Sammensætninger forekommende *hófr* 'som kan træffe eller træffes'; men *stæin rūnum hófan* 'en Sten træffende med Hensyn til Runer' eller 'en Sten, hvis Runers Mening kan rammes' vilde være et kunstlet Udtryk. — **þm** forkortet, skrevet for **þim** d.e. *þæim* i Betydning af *þæim* er. Slutningen **rāþa kan** = *ráða kann* har Stephens forstaaet ... Hele Indskriften gjengiver jeg phonetisk saaledes:

<i>Qrtr læt rétta</i>	A 2 1
<i>stæin oft Qssur,</i>	A 3
<i>æinn er átti</i>	A (Allitt. 1 + 3)
<i>Æika alla,</i>	A (Allitt. 1 + 3)
<i>en er æinni á</i>	B
<i>allir gátu,</i>	A 1
<i>rūnum hófan</i>	A 1
<i>þæim ráða kann.</i>	B »

Bugge slutar med att konstatera, att »Indskriften danner en fuldstændig Strophe. Denne er bygget saaledes, at Hovedsætningen, der begynder med første Par Verslinjer, først er afsluttet med sidste Linjepar, medens de to mellemste Linjepar udtrykke mellemskudte Relativsætninger.»

Erland Hjærne (*Rod och runor*, 1947, s. 78) har, i likhet med Stephens och Bugge, fäst sig vid de »förkortningar», som synas föreligga i inskriften. Hjærne ansluter sig till Bugges tolkning av inskriftens slutord: »På Ekeby-stenen i Torstuna, där man bl. a. finner förkortningar som **rta**, *rétta*; **runm**, *rūnum*; **þm**, *þæim*, synes ristaren själv ha antytt sitt syfte att försvåra tolkningen, då han i inskriftens slutord betecknar stenen som *rūnum hófan/þæim rāþa kann*, 'förträfflig genom runor för den, som kan tyda dem'.»

Redan av Stephens' och Bugges tolkningsförsök torde det ha framgått, att inskriftens tolkning bereder öoverstigliga svårigheter. Detta beror emellertid endast delvis på att ristningen är skadad. Huvudorsaken är, att ristaren icke helt har behärskat konsten att skriva runor. Endast i några få runföljder tycker man sig skönja någon mening. På grund av ristningens art och tillstånd är varje rekonstruktionsförsök dömt att misslyckas.

1168. Österunda kyrka.

Pl. 148.

Litteratur: B 649, L 775, D 1:276. J. Bureus, F a 6 s. 119 n:r 51 (Cohl), F a 5 n:r 506, F a 1 s. 107; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 173; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 191; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 603 [omtrycket 1904, s. 472 f.]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 82; D. Hummel, Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö» (1865), s. 59; UFT h. 4 (1875), s. 79 f.; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 38; C. Ernlund, Brev till Svenska fornminnesföreningen den $\frac{2}{8}$ 1890 (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 120; J. Andersson, Skrivelser till Intendent B. Engström den $\frac{13}{1}$ och $\frac{22}{12}$ 1928 (ATA), till Riksantikvarien den $\frac{29}{12}$ 1929 och $\frac{1}{9}$ 1930 (ATA); Skrivelse från Riksantikvarien den $\frac{11}{12}$ 1929.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F a 10:1); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 649 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:276.

Runstenen står 100 m. VNV om kyrkan, 20 m. S om landsvägen Österunda k:a–Skattmansö, 2 m. N om klockstapelns nordöstra hörn. Stenen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Skattmansö». — Cohl (i F a 6): »J Österlunda kyrkiodör». F a 5: »Östrunda kyrkedör». Rhezelius (i F a 10:1): »Östrunda Sochn. J Kyrkie dören». — I *Ransakningarna* (i länsmanen Aron Bergströms förteckning över fornlämningar »uthi Wäsby lähn» 1682) finnes följande uppgift om U 1168: »Vthi Österunda Kiörkiodör uthi ingången ähr een rundsteen medh rijtningar Jnmurat». — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är antecknat: »Östrunda kyrkedör» (B 649: »Ostrunde Kyrkodör»; L 775: »I kyrkodörren»). Grau: »Uti Kyrko-dören är til tröskel inlagd en Runsten». — I beskrivningen (1865) till Geologiska kartbladet meddelas, att »tröskelstenen i kyrkodörren» utgöres av en runsten. *UFT* (1875): »I kyrkodörren ... Stenen finnes kvar». Dybeck uppger (i *Sveriges runurkunder*), att stenen »nyligen [är] uttagen ur kyrkodörren». I *Runa* fol. (1876) skriver han: »I Österundas lilla socken besågos — i brist på annat, hade jag så när sagt — grafkullarne vid Ulfstad, hvarförutan den store runsten ..., hvilken i Upl. F. förenings Tidskr. för i fjor ... uppgafs ligga i kyrkodörren, men nu fanns hafva sitt rum å kyrkgården, på södra sidan om kyrkan, gran-skades och afritades. Utbrytningen har blottat några förr dolda runodelar af honom.» Stenen blev efter uttagandet liggande utan tillsyn, vilket framgår av ett brev från C. Ernlund, »Org. o Skollärare» i Österunda, till Svenska fornminnesföreningen. Brevet, som är daterat den $\frac{2}{8}$ 1890, lyder: »Får härmed vördsamt anmäla, att vid härvarande skolhus en runsten finnes, hvilken troligen ej finnes upptagen bland Sveriges fornminnen, aldenstund jag ej i hvarken äldre eller nyare förteckningar kunnat densamma återfinna. Stenen i fråga, som intill här senast hållna kyrkoreparation år 1880 varit liggande inuti kyrkan, men då derifrån utförd ..., är efter högra sidan och i nedra venstra hörnet något afstympad, hvarigenom runslingan derstädes är delvis förstörd. — Detta har jag velat anmäla, i händelse föreningen skulle finna sig för-anlåten vidtaga åtgärder för densammas upprensning och restaurering, hvilket han på grund af sin storlek plats m.m. väl torde förtjena.» Någon åtgärd vidtogs emellertid icke. Ännu fyrtio år senare låg stenen på samma sätt. J. Andersson, Österunda, vände sig (den $\frac{13}{1}$ 1928) i ett brev till intendenten B. Engström i Västerås med förfrågan, om »det skulle gå för sig att få texten tydd, runorna framknackade o. stenen rest». Genom Riksantikvarieämbetets försorg restes stenen år 1931 på sin nuvarande plats.

Fig. 548. U 1168. Österunda kyrka. Efter teckning av Rhezelius i Fa 10:1.

Grå granit. Höjd 1,95 m., bredd (mitt på stenen) 1,25 m. Ytan är jämn, på mitten hårt sliten genom tramp. Ristningen är på de nötta ställena nu grund, medan den upptill är djup och tydlig. Stenens kanter och topp äro avslagna, varigenom en stor del av inskriften har gått förlorad.

Inskrift:

... uitr × auk × kislauig × þaun × lti sa × ierunt × su - ... - ... × risti × at ...

... ok Gislög þaun letu reisa(?) [at] Jærund ... risti at ...

»... och Gislög de läto resa (stenen efter) Jærund ... reste efter ...»

Till läsningen: Av 1 **u**, som står överst i stenens högra kant, återstå endast korta stycken nedtill av hst och bst. Att runan har varit **u** framgår av det korta avståndet mellan de två stavarna. 2 **i** har förlorat övre tredjedelen; om runan hade varit **l**, **t**, **k** eller **m**, torde spår av bistavens nedre del ha kunnat skönjas. Sk efter 4 **r** har, i likhet med inskriftens övriga sk, formen av ett kryss. 5 **a** har, som övriga **a**-runor, bst endast t. v. om hst. 8 **k** är ej stunget. 12 **a** är skadat på mitten genom flagring. Möjligen kunna ännu ytterst svaga spår iakttagas av en **a**-bst. 14 **i** är grunt men säkert. I 15 **g** finnes en grund, men markerad, avlång fördjupning, som sannolikt är huggen. 19 **n** har, liksom 29 **n**, bst endast t. h. om hst. I 21 **t** är högra bst skadad genom flagring. Mellan 21 **t**, 22 **i** och 23 **s** finnas ojämnheter i ristningsytan. T. h. om hst i 24 **a** finnes en nedåtgående skåra, som med all sannolikhet är naturlig. 26 **e** är stunget. 32 **u** har förlorat överdelen genom att stenens kant har slagits av. Efter 32 **u** finnas, på grund av denna skada, endast mycket korta och grunda spår av tre runor (33, 34, 35). R. 36, som har förlorat toppen, har möjligen varit **l**. Runföljden 37–42 × **risti** × **a** är oskadad. 43 **t** har förlorat övre hälften av hst och högra bst genom att stenens topp har slagits av. — Cohl (F a 6): ... ir × uitr × auk × kislaiyig × þaun × iasa × ieru nt × s ... × risti ×. Rhezelius (F a 10:1): ... ir × uitr × auk × kislaiyig × þaun × iasa × ierunt × s ... × risti ×. Hadorph och Helgonius: ... ur + uitr × uk × kislauuk × þaul + irisa × inrunt × su - ... - ... × risti ×. Dybeck: --- tr auk × kisl au -- k × þaun × ltist × ierunt × su --- × risti × a - ...

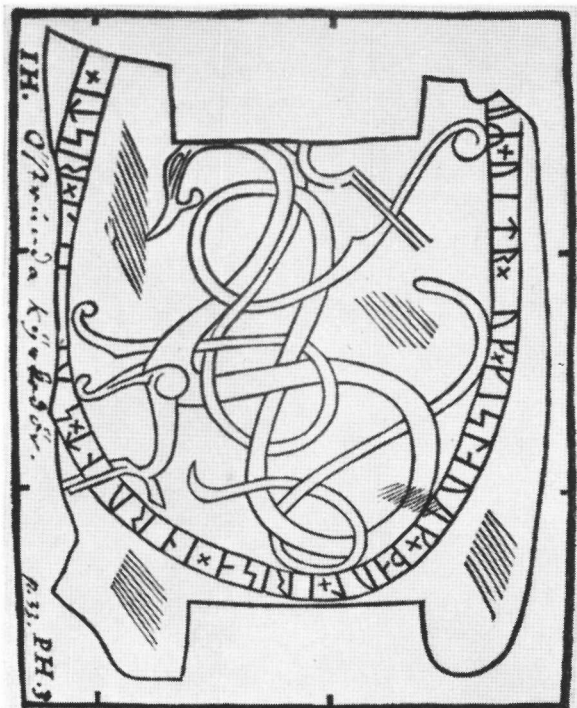

Fig. 549. U 1168. Österunda kyrka.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 649).

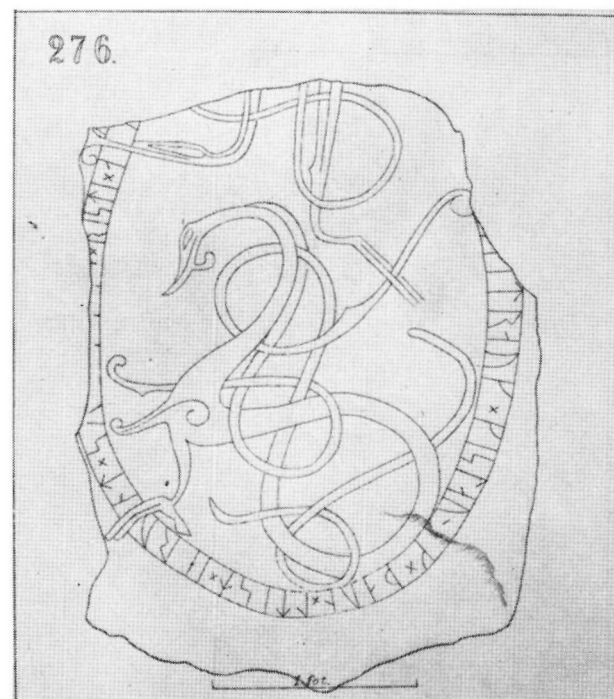

Fig. 550. U 1168. Österunda kyrka. Efter D 1:276.

Inskriften tolkas av Bureus (i F a 5) på följande sätt: »Vitus et GylleVigis illi ... Jerundus (Poeta) exedit». Bureus har sålunda uppfattat 31 **s** som första runan i ordet **s[kalt]**, 'skald'. Han menar alltså, att U 1168 skulle vara signerad av en eljest okänd runmästare med namnet »Jerund Skald». — Grau återger inskriften (efter *Bautil*): »UR VITR UK GISLAUG THAU LI RISA INRUNT SU ... RISTI». Han konstaterar, att »rätta meningen ej kan inhemtas». — I *UFT* (1875) finnes följande översättning: »(?Jo)rvittr och Gislaug, de l(äto?) resa (nl. sten efter?) Jarund (sin?) son ... riste».

Runföljden 1–4 **uitr** innehåller av allt att döma senare delen av ett mansnamn. Om man vågar förut-sätta, att ett par runor i namnet ha gått förlorade före 1 **u**, kan det ha varit det i uppländska runinskrifter tretton gånger belagda [**ant**]uitr, *Andvettr*. Om detta namn se vidare Sö 266.

Kvinnonamnet *Gislaug* är säkert belagt i följande uppländska inskrifter: U 296, 363, 915 och 1168. Om namnet se vidare Sö 175. — Mansnamnet *Iærundr* (*Iarundr*, *Iorundr*) är hittills känt från 17 svenska inskrifter, 14 uppländska, 2 sörmländska och en östgötsk. Namnet har alltså varit mycket vanligt i Uppland.

U 1168 har ristats av en föga framstående ristare. Ornamentiken är slapp, och runorna äro ojämnt huggna och osäkert formade. Inskriften har flera egendomligheter, delvis beroende på dålig beräkning: **liti sa** kan väl knappast avse något annat än *letu raëisa* o.s.v. Likheterna med den närbelägna U 1167 äro iögonen-fallande, och det är icke uteslutet, att samme man har utfört bägge ristningarna.

Runföljden 37–43 ...**risti** × **at**... torde icke böra uppfattas som delar av en signatursats; troligen är **risti** pret. av verbet *raëisa*.

Tyvärr kunna vi ej veta, var U 1168 ursprungligen har varit rest; stenen lades nämligen redan under medeltiden in som tröskelsten i Österunda kyrkodörr.

1169. Österunda kyrka.

Pl. 158.

Litteratur: John Andersson, Skrivelse den 21/5 1938 till Riksantikvarieämbetet (ATA); Handlingar 1939 (ATA); S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppland 1943, Rapport till Riksantikvarien den 27/7 1953 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Andersson foto 1938 (ATA); S. Drakenberg foto 1939 (ATA).

Runstensfragmentet står uppställt i vapenhuset, i den södra väggnischen.

Fragmentet kom i dagen våren 1938, då man grävde vid en grav på Österunda kyrkogård. Folkskollära-ren John Andersson lämnade då följande upplysningar om fyndet: »Härmed får jag meddela, att bif. frag-ment av runsten hittats i min svärfars grav å Österunda kyrkogård. Stenen har följande mått: 73 × 44 × 10 cm. Huruvida mera tillhörande stenen finns i graven är okänt. Fragmentet hittades, då vi utmed gravens ena långsida grävde en cirka 80 cm. bred rabatt för blommor.» Fragmentet flyttades år 1939 in i vapenhuset men fördes senare åter ut på kyrkogården. Vid mitt besök år 1943 stod det rest vid ett träd invid västra bogårdsmuren; då jag besökte platsen 10 år senare, låg fragmentet, med runorna nedåt, på samma mur. Jag förde det då tillbaka till vapenhuset och placerade det i södra väggnischen, där det nu står.

Röd sandsten. Mått 77 × 47 × 10 cm. Ytan är slät; linjerna äro skickligt huggna, utan tvivel av en van och framstående ristare. Det bör framhållas, att man, på grund av att endast en obetydlig del av inskriften har bevarats, icke med säkerhet kan fastställa ordningen mellan runföljderna.

Inskrift:

...**aluk** × ...**o** ...**ulo** ...

Till läsningen: 1 **a** har ensidig bst. 3 **u** är ej stunget, ej heller 4 **k**. Sk efter 4 **k** har formen av ett kryss. 5 **o** har dubbelsidiga, snett upp åt höger riktade bst. Efter 5 **o** finnas huggna linjer i form av en **k**-runa; linjerna utgöra med all sannolikhet en ornamentsdetalj. Av 6 **u** återstå endast toppdelarna och av 8 **o** endast bst till vänster om hst. Det övriga har gått förlorat, då stenen slogs sönder.

Det är högst beklagligt, att så litet återstår av denna en gång säkerligen vackra ristning. Inskriften är alltför fragmentariskt bevarad för att tillåta en rekonstruktion. Det är emellertid icke uteslutet, att man vid grävningar på kyrkogården kommer att kunna påträffa ytterligare delar av den vackra stenen.

1170. Vittinge kyrka.

Pl. 149.

Litteratur: L 778, D 1:281. Anteckning i F a 1 s. 48; *Acta literaria Sveciæ* 1726, s. 174; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) I, s. 201, 475; O. Grau, *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754), s. 606 [omtrycket 1904, s. 474]; N. R. Brocman, *Anteckning i Bautil* (R 556 a, s. 183); *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); D. Hummel, *Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö»* (1865), s. 59; *UFT* h. 3 (1873), s. 44; O. v. Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 62 f.; A. Kempe, E. Apelqvist och O. Sjögren, *Sverige* 5 (1915), s. 41; H. Hasselgren, *Skrivelse till Riksantikvarien den 16/10 1924* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppland 1943* (ATA), *Vittinge sockens runstenar* (i: *Vittingebygd* 1957), s. 3.

Äldre avbildningar: Dybeck, D 1:281; Jansson a.a. 1957.

Stenen står rest vid västra bogårdsmuren, 4 m. SV om klockstapelns sydvästra hörn. På Geologiska kartbladet »Skattmansö» är stenen utmärkt. — I F a 1 finnes en marginalanteckning (på s. 48) av följande lydelse: »Buræi Resebook Een Runesten under Hwijtinge Kläckestapul». I *Svenska runstenar* (F m 60) skriver Celsius: »Hwittinge under Klock stapelen En sten med samma slags runor som wid Ramsjö [= U 1175] ... Klockstapelen står på Kyrkogården och ligga syllarna så tätt på stenen att allenast några runor kunna läsas. Doch många flere än desse härofvänföre satte.¹ Men dhe andre äro och af beck öfverhölgde, som måste bortskrapas innan runorna kunna läsas. A. C. aftagen den 1 Maji 1726 af A. C. som denna sten först up funnit.» Med annat bläck tillfogar Celsius på samma sida: »O. C. besåg denna sten den 31 jul. 1726. och kunde för becket och syllarna af Klockstapelen ej komma till rätta med at afskrifva honom». Den upptäckt, som A[nders] C[elsius] gjorde våren 1726 i Vittinge, omtalas också i *Acta literaria Sveciæ* 1726: »Circa initium

mensis Maji Dn. ANDREAS CELSIUS invenit, in parocia Hwittinge ... sub turri, ex qua campanæ templi istius parochiæ suspenduntur, lapidem iisdem plane runis, sed integrioribus, exaratum, quæ in monumento Ramsjöensi ejusdem parocciæ dudum observatæ sunt»; se vidare U 1175. — Grau nämner också U 1170: »Under Kläckstapelen här wid Kyrkan skal ligga en Runsten». Några årtionden senare har stenen tagits loss, vilket framgår av följande uppgift i *Kyrkoinventarium 1829*, som säkerligen åsyftar U 1170: »En på vestra sidan liggande Runsten, men huilken af tjära är så besuddlad, att nästan ingen Runa å den kan skönjas». I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Skattmansö» (1865) uppges, att runstenen »vid Hwittinge kyrka ... står upprest mot kyrkogårdsmuren». *UFT* (1873): »L. 778. Under klockstapelen, äfven ristad med främmande runmynder. Är troligen den, som nu står på kyrkogården upprest mot muren.» — Dybeck: »Stenen, ofvan afslagen, står lutande mot bogårdsmuren». — I en skrivelse till Riksantikvarien år 1924 meddelar ämbetets ombud, veterinär H. Hasselgren, »att å (eller strax bredvid)

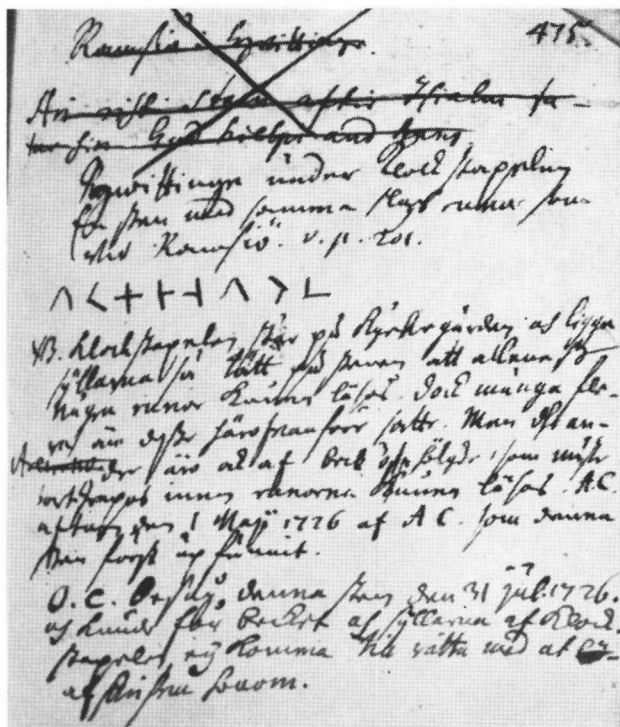

Fig. 551. U 1170. Vittinge kyrka. Efter F m 60:1.

¹ Ovanför på samma sida ha åtta »runor» avbildats; se fig. 551.

Vittinge kyrkogård omkring år 1913 hittades en runsten, som kanske ej är känd för akademien. Den är nu rest å kyrkogården vid vestra muren.» Uppgiften åsyftar otvivelaktigt U 1170.

Vid runinskriftsinventeringen år 1943 var stenen sprucken. Den restes och lagades genom Riksantikvarieämbetets försorg våren 1953.

Grå granit. Höjd 1,35 m., bredd 1,12 m. Stenens topp är avslagen. Ristningsytan är jämn; linjerna äro skickligt huggna, mjukt rundade. En spricka i stenen har skadat ornamentiken.

Tecknen i runbandet äro grunda men säkra. Deras utseende framgår av pl. 149. — A. Celsius, som undersökte stenen år 1726, kunde endast urskilja åtta tecken (se fig. 551); de övriga voro dolda av klockstapeln och av tjära.

Inskriften saknar utan tvivel språklig mening. Inskrifter av alldeles samma typ finnas på den närbelägna Ramsjöstenen (U 1175) och på stenen vid Nysätra prästgård (U 835). Det är anmärkningsvärt, att tre ristningar av denna egendomliga typ finnas inom ett så begränsat område. Avståndet från Nysätrastenen i SSÖ till Ramsjöstenen i NV är endast omkring 20 km. fågelvägen. I denna linje befinner sig också U 1170. Huggningstekniken avviker överraskande nog i hög grad, varför man, trots allt, icke vågar påstå, att de tre ristningarna ha utförts av samme person. Se vidare U 835 och där citerad litteratur.

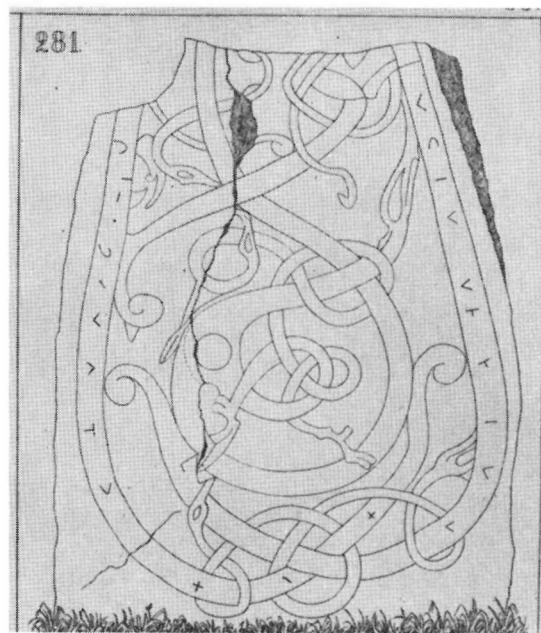

Fig. 552. U 1170. Vittinge kyrka. Efter D 1:281.

1171. Axsjö, Vittinge sn.

Pl. 150.

Litteratur: UFT h. 5 (1876), s. 122; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1876, s. 37; K. A. Karlinder, *Meddelande till Riksantikvarien* den 7/5 1926 (ATA); S. Kjersén, *Ombudsrapport* den 25/1 1928 (ATA); I. Schnell, *Rapport till Riksantikvarien* den 26/5 1929 (ATA), *Ett runstensfynd från Vittinge* (i: UFT h. 43, 1929–30), s. 61 ff; *Svenska Dagbladet* den 2/6 1929; *Sala Posten* den 3/6 1929; G. Gustafson, *Årsberättelse över fornminnesvården i Vittinge* år 1952 (ATA); S. B. F. Jansson, *Vittinge sockens runstenar* (i: *Vittingebygd* 1957), s. 4.

Äldre avbildningar: C. M. Bolm, teckning 1874 (ATA); I. Schnell, foto 1929 (i UFT h. 43); Jansson a. a.

Stenen står vid en liten stig i skogen, 1 km. SV om Axsjö by, 250 m. SSV om torpet Gökso, numera ombyggt till sommarvillan Gökslund.

Den första kända uppgiften om U 1171 är från år 1874. Från detta år finnes en teckning av stenen, utförd av C. M. Bolm; i *UFT* och i *Runa* (fol.) lämnas närmare upplysningar om fyndet. *UFT*: »Å Axsjö skog norr om Gökso skall enligt uppgift, lemnad af kyrkoherden P. A. Peterson, en runsten ligga. Längden är 11 fot och största bredden 6 fot.» Samma år som denna uppgift trycktes, reste Dybeck bl.a. i Torstuna härad. I *Runa* (fol.) lämnar han en redogörelse för sin »antiqvariska verksamhet under sommaren 1876»; om Axsjöstenen skriver Dybeck: »Jag gjorde ett längre uppehåll ... hos hemmansegaren Olof Olson i Grimle, Vittinge socken, Torstuna härad — en varm beundrare af runstenar och dertill en gammaldags hedersman. Vi färdades genom skogar och ödemarker, öfver berg och buskar, mellan ringmurar och kummel för att finna runninen och vi hittade en gång verkligen en stor, mycket stor med slingor försedd flat sten, hvars ristning Olof flinkt uppritade med krita. Då jag derefter ville gripa mig an med runorna, funno vi till icke ringa

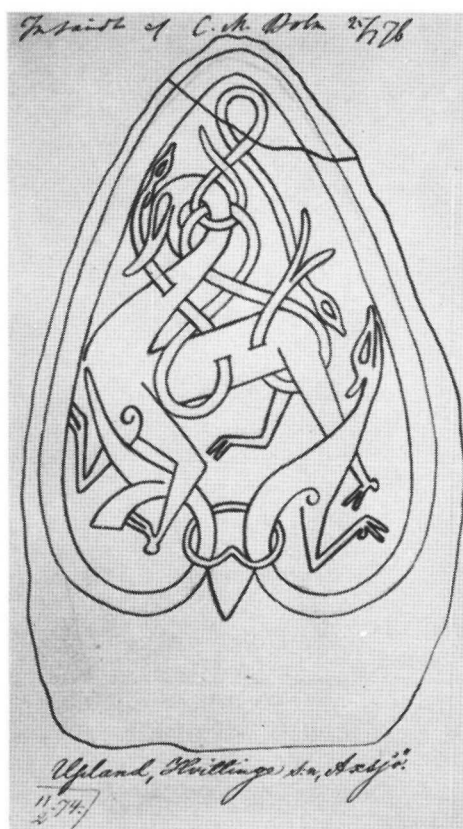

Fig. 553. U 1171. Aksjö, Vittinge sn. Efter teckning av C. M. Bolm.

ledsnad, att han, ehuru försedd med en bred kring kanterna löpande slinga — utom småslingor i mängd —, saknade runor. Stenen ligger i Aksjö skog, icke långt från en liten insjö.»

Stenen har på de senaste årtiondena vid flera tillfällen anmälts som nyfunnen. Sålunda skriver t.ex. I. Schnell i uppsatsen »Ett runstensfynd från Vittinge» år 1930 i *UFT*: »Våren 1929 fick författaren kännedom om en liggande runsten i Vittinge socken, som dittills varit okänd för fornforskarna ... Stenen, som restes endast några meter från fyndplatsen, låg i skogen c:a 900 m. sydväst om Aksjö by och 250 m. sydöst om närmaste torp, Göksbo. Stenen låg med ristningsytan uppåt och med fotändan delvis nedsjunken i den här ganska sankta marken. Då stenen restes, syntes att den aldrig stått upprätt på sin nuvarande plats, ty inga spår syntes av den grund, som i annat fall borde ha funnits till stöd för stenens bas. Endast några huvudstora stenar stöttade blockets undersida, så att det icke skulle sjunka helt ned i marken. Ristningens toppända var sedan gammalt avslagen, men fastsattes».

Grå granit. Höjd 2,27 m., bredd 1,90 m. Ristningsytan vittrar i små gropar. Sprickor i stenen lagades med stenkitt år 1953. Linjerna äro breda, rundade, ej särskilt djupa. Ristningen är utförd av en mycket skicklig ristare, som av någon anledning icke har fullföljt sitt arbete. Runbandet har nämligen ej försetts med runor. Eljest är den vackra ristningen, med sitt ståtliga, stående djur, fullt färdig. På några ställen finnas »dubbelkorsningar», vilka torde vara spår av en första skissering.

Om det anmärkningsvärda förhållandet, att runbandet saknar runor, skriver I. Schnell: »Då det synbarligen är en undantagslös regel, att en ristning med utbildat skriftband försetts med runinskrift, måste Aksjö-stenen betraktas såsom ofullbordad. Anledningen till att den icke runristats kan möjligen vara, att toppstycket sprungit av redan vid bearbetandet, och då har arbetet ansetts förstört och övergivits. Som

Fig. 554. U 1171. Axsjö, Vittinge sn. Foto Schnell 1929.

stenen aldrig torde varit rest, kan nämligen sönderslagningen endast ha skett vid bearbetandet och ej vid något kullstörtande» (a. a. s. 63). En spricka i stenens topp markeras visserligen redan på Bolms teckning år 1874, men toppen torde icke ha sprungit av »vid bearbetandet».

Som ovan har framhållits, är Axsjöstenen ristad av en skicklig runmästare. Schnell anser (a. a. s. 64), att det är »omöjligt att finna någon med så stora likheter, att man kan förutsätta att samme mästare format slingorna. Ett undantag utgör möjligen en annan ristning i Vittinge socken, nämligen den ena av dem vid Ramsjö [U 1174], vars djurhuvuden visa stora likheter med Axsjöristningens, men till den senares konstnärliga komposition når den alls icke upp.» Schnell menar, att »endast nya runstensfynd» kunna »säga oss namnet på Axsjöristningens mästare». Det kan sägas vara uteslutet, att den ovane och osäkre ristaren av U 1174 skulle ha kunnat rista U 1171. Däremot finnas stora och slående överensstämmelser med ristningar av den i dessa trakter verksamme runmästaren Livsten, som har signerat de närbelägna U 1161 Altuna kyrka och U 1158 Salfors i Simtuna sn. Trots att ingen runinskrift finnes på U 1171, frestas man att attribuera Axsjöstenen till honom. (Om en inskrift hade funnits, skulle frågan ha kunnat besvaras med bestämdhet på grund av Livstens högst karakteristiska »skrivarvanor».)

1172. Holm, Sveden, Vittinge sn.

Pl. 151.

Litteratur: B 652, L 780, D 1:282. J. Bureus, F a 6 s. 111 n:r 7 (Cohl), F a 5 n:r 191, F a 1 s. 48; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 190; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsalæ 1717 (feltryck 1617), s. 110, 111; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 474; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 609 f. [omtrycket 1904, s. 477]; D. Hummel, Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö» (1865), s. 59; UFT h. 3 (1873), s. 45; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 37; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 287; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 65; O. von Friesen, Bynamn på de uppländska runstenarna (i: Namn och bygd 18, 1930), s. 106; B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 131; S. B. F. Jansson, Vittinge sockens runstenar (i: Vittingebygd 1957), s. 4.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 652 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:282; Jansson a. a.

82 – 588578. *Upplands runinskrifter.*

Runstenen står på gårdsplanen till lägenheten Sveden, 7 m. S om mangårdsbyggnadens ingång, 2 m. V om byggnadens sydvästra hörn. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Skattmansö».

Enligt Caspar Cohl (i F a 6) fanns U 1172 »J Holm i gården i Hwittinge S.»; F a 5 (och F a 1): »Hwittinge Holm i gården». — *Ransakningarna* (i »Specification uppå dee gambl: Antiqu[i]teter ... uthi Wäsby lähn», 1682): »Wedh Sweden ell: Holins¹ torpet finnes een Rundsteen medh rijtningar uppå». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är med bläck antecknat: »Holmtorp i Hwittinge Sochn» (B 652: »Holmtorp»; L 780: »Holms by»). Celsius, som undersökte inskriften den 31 juli 1726, alltså samma dag som han hade besiktigt U 1170, uppger, att stenen finnes vid torpet »Sweden² i Hwittinge». Han anmärker: »Detta torpet Sweden ligger straxt bredewid byn Holm, och har Farfadren åt Lars Andersson, som der nu bor, först der begynt bygga. Han har varit född i Holm, och således har detta kommit ifrån Holm at afgärdas.»³ Grau: ... »Runsten ... wid Holms byn». Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Skattmansö» (1865): »N. om byn Holm, invid Sveden». *UFT* (1873): »Holms by ... Finnes qvar». Dybeck anmärker i *Runa* (fol.) 1876: »Holmsstenen ... står icke lämpligt å gården». *Sverikes runurkunder*: »Hwittinge socken. Holms by. Stenen står på södra gården.»

Grå, grovkornig granit. Höjd 1,82 m., största bredd (nedtill) 1,25 m. Ristningen är djup och tydlig, med kraftiga, mjukt rundade linjer.

Inskrift:

biarn + auk + þair + biruþr + rastu + stain × þina × aftir + sihbiarn i humi

Biorn ok þeir brøðr ræistu stæin þenna æftir Sigbiorn i Holmi.

»Björn och hans bröder reste denna sten efter Sigbjörn i Holm.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. Alla **a**- och **n**-runor ha ensidiga bst. Avståndet mellan 4 **r** och 5 **n** är mycket stort — 27 cm. Exakt samma avstånd finnes mellan 45 **n** och 46 **i**, som stå på motsvarande ställe i slingans slut. (Denna symmetri är karakteristisk för denne omsorgsfulle ristare, som noggrant har beräknat varje detalj i sin ristning.) Sk efter 5 **n** har formen av ett kors; samma utseende ha alla inskriftens sk utom efter 28 **n** och 32 **a**. 13 **b** har en ovanligt smal form med svagt böjda bst. 14 **i** är ej stunget, ej heller 16 **u**. I 22 **t** utgår högra bst från ramlinjen, 8 mm. från huvudstavens topp. I 25 **t** och 35 **t** utgå båda bst från ramlinjen på avsevärt avstånd från hst. I 25 **t** är avståndet mellan toppen och utgångspunkten för högra bst icke mindre än 1,5 cm. 30 **i** är ej stunget. I 39 **i** finnes mitt på hst en flack fördjupning, som är naturlig. Avståndet mellan 45 **n** och 46 **i** är 27 cm; se ovan. Sk saknas mellan 45 **n** och 46 **i**, vilket torde bero på att ristaren för symmetriens skull har velat ha ytan fri på detta ställe. Runföljden 46 **i**–50 **i** är lika tydlig som inskriften eljest. Ingen runa finnes mellan 48 **u** och 49 **m**. — Cohl (F a 6): **biarn × auk × þair × biruþr × rastu × stain × þina × aftir × sihbiarn i hum**. Hadorph och Helgonius: **biarn + auk + þair + biruþr + rastu + stain × þina × aftir + sihbiarn i humi**. Celsius' läsning avviker från Hadorphs endast på ett ställe: **sehbiarn**. Dybeck: **biarn × auk × þair × biruþr × rastu × stain × þina × aftir × sihbiarn i × humi**.

Biorn tillhör som bekant runinskrifternas vanligaste namn. Inskriftens andra mansnamn, *Sigbiorn*, förekommer jämförelsevis ofta; i uppländska inskrifter är det belagt på U 297, 353, 437, 621, 1006, 1007 och 1172. Till *Sigbiorn* har det vanliga kortnamnet *Sibbi* bildats. Namnen *Biorn* och *Sigbiorn* ge exempel på variation. Av allt att döma är *Sigbiorn i Holmi* fader till *Biorn ok þeir brøðr*.

Redan Bureus uppfattade runföljden 39–51 **sihbiarn i humi** på rätt sätt, vilket framgår av hans översättning i F a 5: »Biarnus et (eiusdem) fratres erexerunt Saxum hoc in memor: SigBierni in Hulm.»

¹ Felskrivet för »Holms».

² Ändrat från »Holm».

³ Dessa uppgifter avskriver N. R. Brocman i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a), s. 183.

Ortnamnet är felristat; en l-runa har uteglömts mellan 48 u och 49 m. Otto v. Friesen tänker sig, att runföljden i *hu[l]mi* »möjligtvis» också skulle kunna förstås som 'på holmen', »ty byn ligger på en på alla sidor av vatten eller sumpmarker omgiven mindre upphöjning i terrängen; jfr för denna senare tolkningsmöjlighet fornsvenska uttryck som i *vestra holmanom* SD no. 1, s. 568. Om sistnämnda uppfattning träffar det rätta, står appellativet på väg att övergå till namn». Man torde emellertid icke behöva tveka om, att U 1172 ger ett belägg från 1000-talet på bynamnet. Detta skrives den $19/1$ 1370 *ii holme* (SRP n:r 915). Där Holm ligger, höjer sig terrängen över det omgivande låglandet; det är i detta förhållande som förklaringen till ortnamnet skall sökas.

Uttrycket *þæix brøðr* förekommer flerstädes i svenska runskriffter: U 758, 855, 1033, 1172, Vg 3, Ög 161, 165 samt på en nyfunnen öländsk runsten. Om den sistnämnda se S. B. F. Jansson, *Om runstensfynden vid Köping på Öland* (i *Fornvännen* 1954), s. 88. På Vg 16 finnes konstruktionen *þir × osti × brtþr*, *þer Asti brøðr*. Se vidare E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 3 (1956), s. 55 f.

E. Brate anser (i *Svenska runristare*), att U 1172 »måhända» har ristats av Erik. Det torde med bestämdhet kunna hävdas, att U 1172 är ristad av samme ristare, som har signerat U 1165. Överensstämmelserna i huggningsteknik, runformer o.s.v. äro påfallande. Skrivningen *birubr*, *brøðr*, med inskottsvokal mellan *b* och *r*, har en motsvarighet på de närbelägna U 1153, 1155 och 1156: *burupur broður*, *hurulfr Hrolfr*, *kurukr Krokkr*. Av allt att döma skola också dessa ristningar attribueras till Erik; se ovan U 1155, s. 593. Om andra jämförbara skrivingar se t.ex. U 942 (s. 46).

På ristningsytans översta del har en trikvetra-figur placerats. Om detta i runstensornamentiken sällsynta motiv se U 937.

Håkansbo, Vittinge sn.

O. Almgren lämnar år 1901 följande meddelande (ATA) om ett runstensfynd i Vittinge sn: »Uppe i skogen mellan Håkansbo och Hjulmyra lär hittats en runsten för en del år sedan. Karl Jansson i Gillberga, Ahlström i Håkansbo torde kunna lämna upplysningar.» Någon runsten på det av Almgren angivna området har icke kunnat uppspåras, och andra uppgifter om denna »runsten» saknas. Det förefaller icke uteslutet, att den vaga uppgiften kan åsyfta U 1171.

1173. Lilla Ramsjö, Vittinge sn.

Nu på Slottsberget i Edinburgh, Skottland.

Pl. 152.

Litteratur: B 651, L 779, D 1:279. J. Bureus, F a 6 s. 85 n:r 184 (Bureus' egen uppteckning), s. 119 n:r 52 (Caspar Cohl), F a 10:2 n:r 69 E, F a 5 n:r 192, F a 1 s. 48; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 171; Ransakningarna 1667-84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 190; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 307; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754),

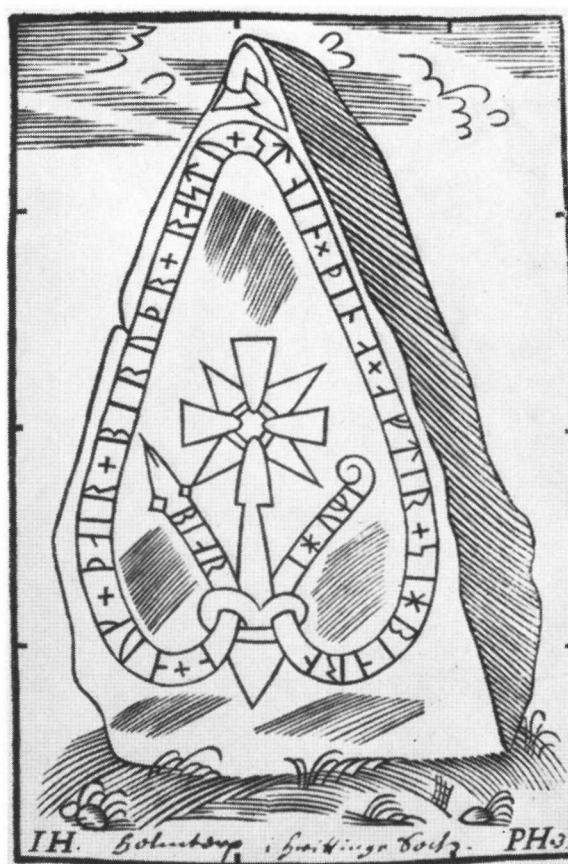

Fig. 555. U 1172. Holm, Sveden, Vittinge sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 652).

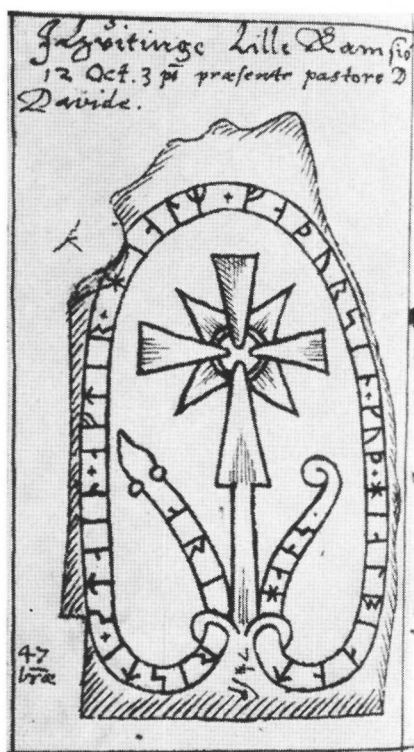

Fig. 556. U 1173. L. Ramsjö, Vittinge sn.
Efter teckning av Bureus.

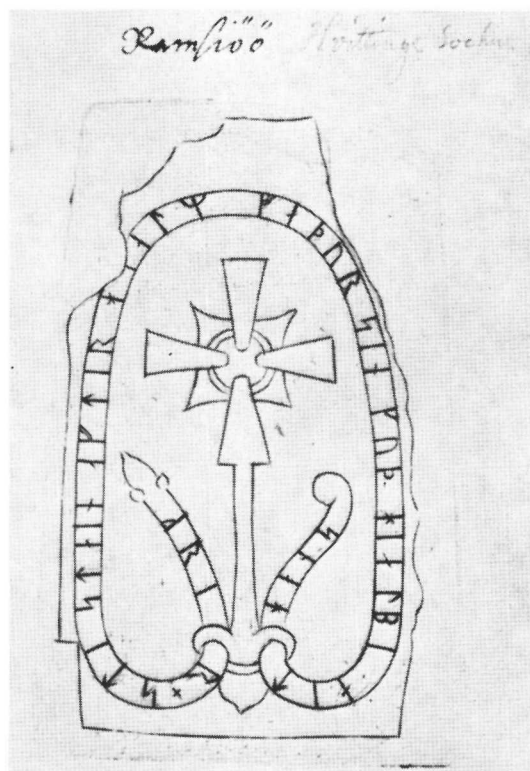

Fig. 557. U 1173. L. Ramsjö, Vittinge sn.
Efter kopparstick av Bureus.

s. 609 [omtrycket 1904, s. 476]; *Archæologia Scotica, or Transactions of the Society of Antiquaries of Scotland*, Vol. 2:2 (1822, 2. Ed. 1831), s. 490 f.; *UFT h. 3* (1873), s. 44, h. 9–10 (1881–82), s. LXXX f.; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 65; *Vestmanlands Läns Tidning* ^{24/2} 1931; Dagmar Selling, *Alexander Seton (1768–1828) som fornforskare* (1945), s. 11; B. Bergman, *Uppländsk run- och bildstensristning* (1948), s. 131; S. B. F. Jansson, *Vittinge sockens runstenar (i: Vittingebygd 1957)*, s. 3.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i F a 10:2), kopparstick (i F f 6 n:r 81); Rhezelius, teckning (i F a 10:1); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta* och B 651); detta träsnitt ligger förmodligen till grund för Dybecks avbildning i D 1:279; *Archæologia Scotica* 2:2 (1822, 2. Ed. 1831), pl. 16.

Runstenen var känd redan av Bureus. Han har tecknat den i sin samling »Runahäfd» (F a 10:2) den »12 Oct. pē præsentē pastore D Davide». Årtalet är ej angivet, men troligen var det 1638, eftersom de i boken närmast föregående teckningarna (U 570, 582, 585, 490) äro utförda detta år. Platsen anges sålunda: »I Hwitinge Lille Ramsjö» (F a 10:2), »Widh Lille Ramsjö i Hwitinge» (F a 6 s. 85), »Wedh Lizle Ramsjö By i Hwitinge Sockn» (F a 6 s. 119), »Hwitinge Sochn Widh Lille Ramsjö» (F a 10:1), »Ramsjö» (F a 5). — *Ransakningarna*: Länsmannen Aron Bergström uppger i sin förteckning över fornlämningar i Väsby län 1682: »Vedh Lil. Ramsjöö ståår een Rundsteen medh rijtningar uppå». Träsnittet i *Peringskiölds Monumenta* har påskriften: »Lilla Ramsjö i Hwittinge Sn». (B 651 och L 779: »Lilla Ramsjö»). — Anders Celsius har besökt platsen den 2 maj 1726 och Olof Celsius den 20 juli s.å. »Denna sten har et stort kors mittpå och et litet straxt ofvan före ormslängan på öfversta kanten. A.C.» — O. Grau: »Eljest finnes wid Lilla Ramsjö en Runsten».

Stenen skänktes år 1787 av sir Alexander Seton på Ekolsund (f. 1768, d. 1828)¹ till The Society of Antiquaries of Scotland och fördes samma år till Edinburgh. Den stod år 1822 »on the north side of the Castle

¹ Om denne man och hans antikvariska förbindelser se Dagmar Selling, *Alexander Seton (1768–1828) som fornforskare* (1945).

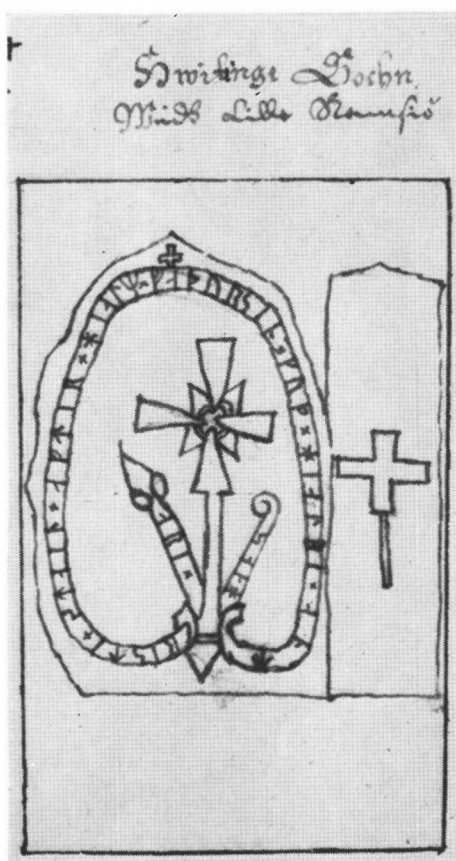

Fig. 558. U 1173. L. Ramsjö, Vittinge sn.
Efter teckning av Rhezelius i F a 10: 1.

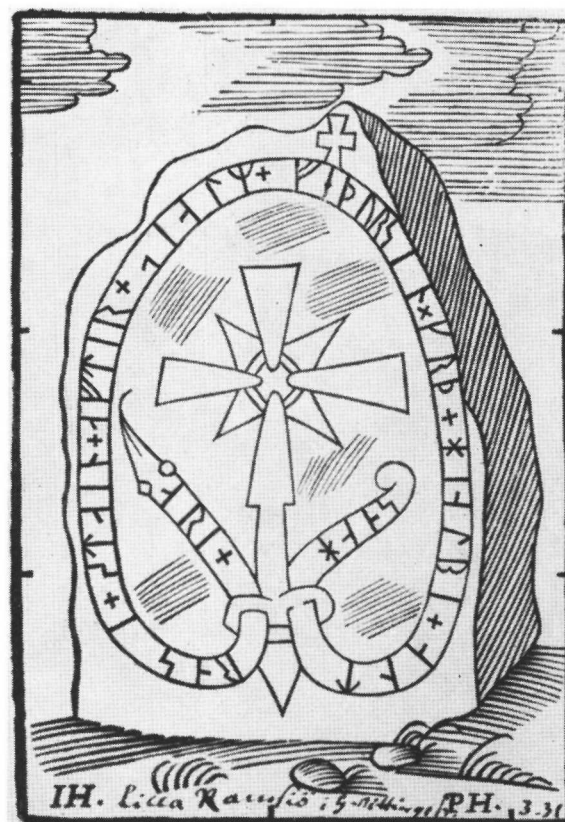

Fig. 559. U 1173. L. Ramsjö, Vittinge sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 651).

Hill», troligen på samma plats som den ännu intager. »It was brought from Sweden, having been situated originally on a piece of ground called Little Ramsin garde (or croft) in Witting parish, in Westmanland.» Det antikvariska sällskapet hade vid denna tid en del av sina samlingar uppställda i det fria i närheten av The Castle. Då samlingarna sedermera flyttades till National Museum of Antiquities of Scotland (nu vid Queen Street), kom runstenen att ensam lämnas kvar. I *UFT* h. 3 (1873) meddelas: »Denne sten ansågs en tid förkommen, tills friherre Johan Nordenfalk för några år sedan återfann honom, stående å slottsberget i Edinburgh».

Stenen står sålunda nu uppställd inom det parkområde i stadens centrum, som kallas Princes Gardens, längst upp i södra sluttningen av Slottsberget ned mot trädgården och järnvägen, omkring 50 m. Ö om västra hörnet av The Castle. Utmed stenen går en promenadväg, närmast intill den vall, som skiljer parken från Esplanad. Avståndet från stenen till vällen och Esplanad är 10–15 m.

Granit av ljusgrå färg, som dock genom inverkan av atmosfären har mörknat mycket i ytan. Stenens höjd (över nuv. markytan) är 1,44 m., dess största bredd (något nedanför korsmitten) 1 m. Ristningens höjd 1,33 m., bredd 0,92 m. Ristningsytan är slät och jämn, och ristningen mycket väl bevarad. Ornamentik och runor äro lika tydliga. Linjerna äro djupt och jämnt ristade, med rund botten.

Inskrift:

• ari + rasti + stain + aftir + hialm + fapur sin + kup + hialbi + ant hans
5 10 15 20 25 30 35 40 45

Ari reisti stein æftir Hialm, faður sinn. Guð hialpi and hans.

»Are reste stenen till minne av Hjälme, sin fader. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Framför 1 **a** finnes mellan ormens båda ögon ett kort streck, som möjligen är ristat och möjligen avsett som ett skiljetecken. 5 **a** är tydligt; likaså 14 **a**. Alla **a**- och **n**-runor ha bst endast på ena sidan av hst. 7 **t** är tydligt (saknas i B 651). 9 **s** är omvänt. Övre stapeln fortsätter ett par cm. nedanför den punkt, där mellanstapeln utgår. Övre delen av 19 **h** är borta; ett stycke av stenen är här avslaget, och skadan är gammal. Endast nedre bst t.h. och nedersta delen av hst finnas i behåll. Övriga runor i namnet äro säkra. 25 **a**, icke **e**. 28 **r** står inklämt mellan 27 **u** och 29 **s**. Tydligen har det först blivit överhoppat och insatt efteråt. Fr. o. m. 28 **r** är stenens kant avslagen nedåt till 31 **n**. Intet sk efter 28 **r**, 43 **t** och 47 **s**. 32 **k** är icke stunget.

J. Bureus (F a 6): **ari + rasti + stain + aftir + hialm fapur sin kup hialbi ant hans**. Teckningen i F a 10:2 har följande avvikelser: 5 **i**; intet sk efter 3 **i**; däremot sk + efter 23 **m**, 31 **n**, 34 **þ**. — Caspar Cohl (F a 6): **ari × risti × stain × aftir × hialm × fapur sin × kup × hialbi × ant hans**. — Rhezelius (F a 10:1) har samma läsning. — Hadorph och Helgonius (B 651): **ari + rasi + stain + aftir + -ialm + feþur sin × krþ + hialbi + ant hans**. — O. Celsius: **ari + rasti + stain + aftir + hialm + fapur sin + kup + hialbi + ant hans**. — Grau (1754), Liljegren (1833), Dybeck (1867), *UFT* (1873) och Brate (1925) återgiva läsningen efter *Bautil*. — *Archæologia Scotica*: **ari + rasti + stain + aftir + hialm + fapur sin + kup + hialbi + ant hans**.

Bureus har tolkat inskriften sålunda (F a 5): »Aro excidit Lapidem in mem. Hielmi patris sui. Deus adjuvet Spiritum ejus.» — O. Grau: »Ari ristade sten efter sin fader Sialm. Gud hielpe hans anda!» — *Archæologia Scotica*: »Ari engraved this stone in memory of Hialm, his father. God help his soul!» — *UFT* 1873: »Are reste sten efter Hjelm, sin fader; Gud hjelpe hans ande». — E. Brate: »Are reste stenen efter Hjäl, sin fader. Gud hjälpe hans ande!»

De båda mansnamnen äro ovanliga. *Ari* är belagt i ytterligare en inskrift från s. Uppland, U 742; möjligen också i U 716. Lundgrens namnordbok har inga medeltida belägg; möjligen ingår det i några ortnamn. På västnordiskt område (särskilt på Island) är det däremot vanligt. — *Hialm* förekommer också i en västgötsk inskrift, Vg 59: **hialm**. Icke heller detta namn är (enligt Lundgren) känt från medeltiden, även om det kan förmodas ingå i några ortnamn. Också om *Hialm* gäller, att det är vanligare i Norge och särskilt på Island (Lind). Namnet är säkerligen identiskt med appellativet isl. *hialmr* m. 'hjäl'. Ordstammen ingår i sammansatta personnamn, både som förled och som efterled: *Hialmfastr*, *-viðr*, *-laug*; *Sighialm* och *Vighialm* (se Sö 209 och 298).

Ristningen är enligt Brate utförd av den i Åsunda, Simtuna och Torstuna häraders verksamme ristaren Erik. Attributionen är av allt att döma riktig.

1174. Stora Ramsjö, Vittinge sn.

Pl. 153, 154.

Litteratur: B 650, L 776, D 1:280. J. Bureus, F a 6 s. 125 n:r 73 b (Cohl), F a 5 n:r 193; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 170; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 189; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 16, 201, 288; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 609 [omtrycket 1904, s. 476]; D. Hummel, Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö» (1865), s. 59; *UFT* h. 3 (1873), s. 44; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 37; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 287; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); S. B. F. Jansson, Vittinge sockens runstenar (i: Vittingebygd 1957), s. 3.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F a 10:1); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 650 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:280; Jansson a. a.

Stenen står 450 m. SSÖ om Ramsjö mangårdsbyggnad, 125 m. NÖ om järnvägen, i sydvästra kanten av ett stort och vackert gravfält. 2 m. åt SÖ står U 1175. Mellan stenarna och järnvägen är åkermark, som sluttar ned mot järnvägen och Ramsjön. De båda runstenarna stå därför väl synliga. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Skattmansö».

Om runstenarna vid Stora Ramsjö finnas följande uppgifter i äldre källor: Cohl (i F a 6): »Wedh store Ramsjö i Hwitinge S.»; F a 5: »St. Ramsjö». Rhezelius (i F a 10:1): »Hwitinge Soehn. Widh store Ramsjö» (n:r 170), »Hwitinge Soehn J Gärdet widh store Ramsjö» (n:r 185). *Ransakningarna* (i »Specification uppå

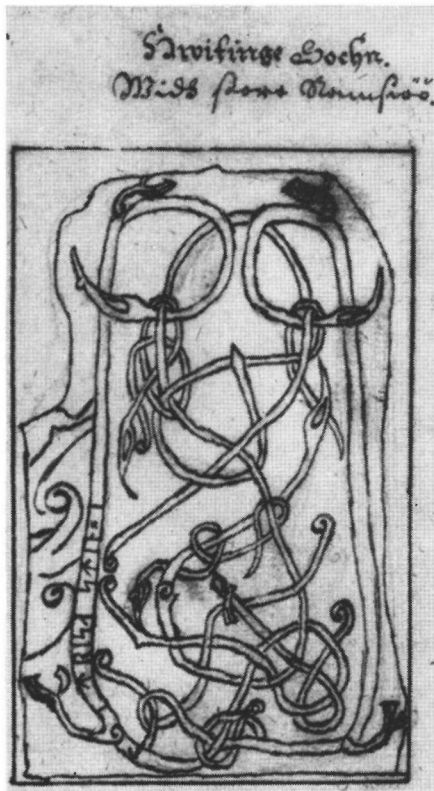

Fig. 560. U 1174. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter teckning av Rhezelius i Fa 10:1.

Fig. 561. U 1174. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 650).

dee gambl: Antiqu[i]teter ... uthi Wäsby lähn» 1682): »Wedh stora Ramsjö finnes och 2:ne Rundsteenar på Järdet, ett stycke ifrån hwar andra liggiandes, men nu sedhermehra upreste». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är med bläck antecknat: »Ramsjö (B 650 och L 776: »Ramsjö»). — Celsius (a. a. s. 288): »Hwittinge och Stora Ramsjö A. C. legit. 1726 1 Maji.»; a. a. s. 16: »Stora Ramsjö i Hwittinge Sn straxt bredwid den oläselige stenen [= U 1175], ligger denne wid Wägen, med mycket förnötta runor ... Denne sten såg jag den 31 jul. 1726 och war ej stort at läsa på honom. Ritningen och slängorna woro wackra.» Grau: ... »wid Ramsjö». I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Skattmansö» uppgives: »S. invid Stora Ramsjö, två stycken [runstenar], den ena med främmande runor [= U 1175]». *UFT*: »Ramsjö ... Finnes qvar». Dybeck lämnar i *Runa* (fol.) 1876 följande uppgifter om U 1174 och 1175: »De båda Ramsjöstenarne ... ligga vid byvägen mellan Ramsjö och Grimle samt nedanför en mindre höjd, å hvilken flera hedna fornlemningar äro. Båda runstenarne förtjena att åter resas, synnerligen L. 777 [= U 1175], hvars ytterst märkvärdiga bildristningar, mycket illa återgifne i Bautil, länge sysselsatte mig. Man säger sig hafva om höstnätterna sett höjdens samtliga björkar stå i ljusan låga». I *Sveriges runurkunder* skriver Dybeck, att U 1174 »ligger bredvid nr 278 [= U 1175]. Inskriften nu mycket förderfvad.» U 1175 »ligger i en backslutning i södra gärdet. Runorna 'främmande'. Bilderne afvikande från de bautilske.» — U 1174 och 1175 restes år 1949 genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Grå granit. Höjd 1,75 m., bredd vid basen 1,56 m. Ristningsytan är i stort sett slät. Linjerna äro grunt och otympligt ristade. Det förefaller uppenbart, att ristaren har varit ovan och osäker. Runbandet är påfallande smalt och runorna genomgående grundare än ornamentslinjerna. Numera äro de flesta runorna nedtill och i stenens högra kant otydliga och osäkra.

Inskrift:

kunū · · · · lit · risa · stin · pina · at · biarnkir ·

5 10 15 20 25 30

: sun · sin · ak · · · · brn faður sin · · u · · · · · · · · · · sin · · · ·

35 40 45 50 55 60 65

... let reisa stæin þenna at Biarngeir, sun sinn, ok ..., faður sinn ...

»... lät resa denna sten efter Björnger, sin son, och ..., sin fader ...»

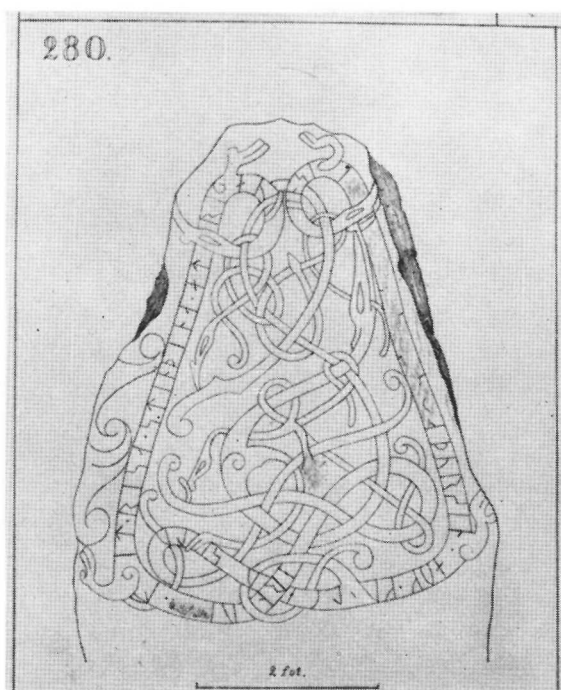

Fig. 562. U 1174. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter D 1: 280.

Till läsningen: Runan 1 förefaller att vara en vänd **k**-runa. 2 **u** och 3 **n** äro jämförelsevis säkra. 4 **u** är otydligt. Därefter finnas osäkra spår av två runor (5, 6). Runföljden 7–23 förefaller säkra. 8 **i**, 11 **i** och 16 **i** äro ej stungna. Runan 24 ser snarast ut som en vänd **b**-runa. I 28 **n** går bst ned till ramlinjen. Inskriften fortsätter efter 31 **r**, som är något osäkert, vid det övre högra ormhuvudet. 38 **a** förefaller att vara säkert, medan däremot 39 **k** är oregelbundet och otydligt. Därefter ser man spår av fem hst; 40–42 **brn** äro osäkra, liksom 43 **f** och 44 **a**. Runföljden 45–50 **pur sin** är jämförelsevis säkra. Därefter ser man spår av tio runor, som samtliga äro synnerligen otydliga. 61–63 har möjligen varit **sin**. Efter 63 **n** följa spår av ytterligare två hst. — Cohl (i F a 6): ... lit × risa × stin × i Rhezelius (i F a 10:1): ... lit risa stin × i — Hadorph och Helgonius: **ernui lr lit risa · stin pina at · riarkir iin sia au ikbirb faður sin auk · ku · · inu · silu**. Celsius: **mui ... ul ... r lit · risa stin pina at r** Dybeck: **ernui ... · lit · risa · stin pina · at riau nsi i ... aður sin · auk · ku · · · · eu silu**.

Att inskriften är synnerligen svårläst, framgår tydligt av avvikelserna mellan de olika läsningarna.

Det är i det sammanhanget värt att observera, att de

första granskarna, Cohl och Rhezelius, endast kunde iakttaga de vanliga orden **lit risa stin**. Hadorph gjorde ett energiskt försök att läsa hela inskriften, men resultatet kan icke betecknas som lyckat. Hans läsning har emellertid lagts till grund för senare tolkningar, och dessutom är Dybecks läsning uppenbarligen i hög grad påverkad av Hadorphs.

I Graus *Beskrifning Öfver Wästmanland* tolkas inskriften på följande sätt: »Ernwiler lät resa denna sten åt sin Son Riargir och sin Fader Igbiörn. GUD hielpede deras själar.» C. Säves översättning i *UFT* lyder: »Ernvitr(?) lät resa denne sten åt Björnger (el. Bjargir), sin son, och Ingbjörn, sin fader; och Gud ... själ.»

Inskriftens första namn förefaller att ha börjat med *Gunn*-. Runföljden 24–31 torde innehålla mansnamnet *Biarngeir*; detta är eljest endast känt från en av runstenarna vid Simris kyrka, Skåne (DR 344), där det skrives **biarngeir**. — Faderns namn kan icke fastställas.

Celsius, som undersökte U 1174 vid två tillfällen år 1726, anmärker: »... war ej stort at läsa på honom». Detta är utan tvivel en riktig iakttagelse. Man kan också dela Celsius' mening, att »Ritningen och slängorna woro wackra», ty vid första anblicken gör U 1174 ett ganska ståtligt intryck. Ristaren har haft förmågan att göra helhetsintrycket av stenen anslående. En närmare granskning visar emellertid, att ristaren har varit ovan att arbeta i sten. Att ristningen har blivit svårläst, beror till icke ringa del på detta förhållande.

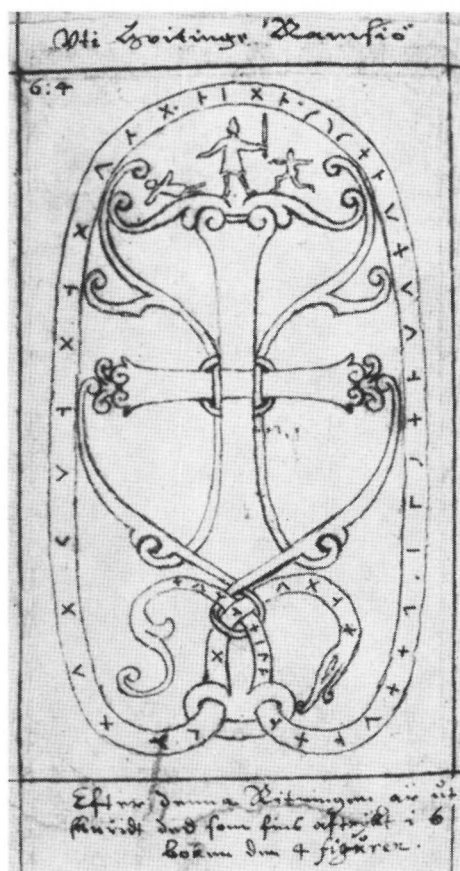

Fig. 563. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter teckning av Bureus i Fa 10:2.

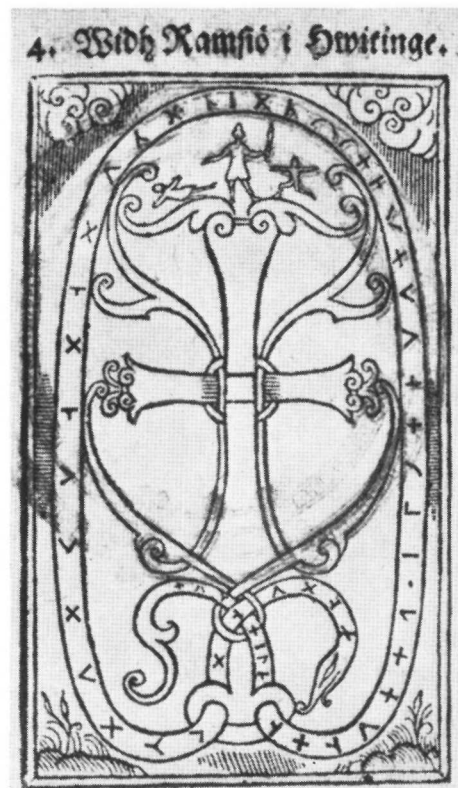

Fig. 564. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter träsnitt i Monumenta Sveo-Gothica 1624.

1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.

Pl. 153, 154.

Litteratur: B 648, L 777, D 1:278. J. Bureus, Fa 6 s. 2, s. 60, s. 62, s. 63 n:r 83, s. 92 n:r 83 (Bureus' egen uppteckning), Fa 10:2 n:r 117 b, n:r 122 b, Monumenta Sveo-Gothica Hactenus Exsculpta (1624), n:r 4 (3. uppl. 1664 n:r 45), Fa 5 (mellan n:r 193 och 194), Fa 10:1 n:r 4, Cabbalistica (N. 24, LSB), s. 154 b; Fa 1 s. 48 (marginalanteckning); J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 185; O. Verelius, Manuctio ad Runographiam Scandicam (1675), s. 67; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 189; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 200 f., Acta literaria Sveciæ 1726, s. 174; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 609 [omtrycket 1904, s. 477]; Th. Ljunggren, Liber Excerptorum (F m 26 a), s. 7; Carl Säve, Brev till G. Stephens^{1-4/9} 1861 (ATA); D. Hummel, Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö» (1865), s. 59; UFT h. 3 (1873), s. 44; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 37; L. Fr. Löffler, En förbisedd Sigurdsristning (i: VHAA:s Månadsblad 1890), s. 85 f.; H. Schück, Svensk Litteraturhistoria (1890), s. 59; H. Schück och K. Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria (1896), s. 46, 2. uppl. (1911), s. 109, 114, 3. uppl. (1926), s. 179; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 62 f., Anteckningar 1918 (UUB), Runstenarna i Altuna (i: UFT h. 39, 1924), s. 354, 356, Sigurdsristningen från Drävle i Altuna (i: Uppsala Nya Tidnings julnummer 1924); S. B. F. Jansson, Vittinge sockens runstenar (i: Vittingebygd 1957), s. 3.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (Fa 10:2), träsnitt (i Monumenta Sveo-Gothica 1624 och 1664, Fa 10:1 n:r 4, Verelius a. a.); Rhezelius, teckning (Fa 10:1 n:r 185); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 648 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:278 (återgiven i Schück och Warburg a. a., Uppsala Nya Tidn. 1924); K. A. Karlinder, foto (i UFT h. 39, 1924, s. 356); Jansson a. a.

Om platsen för U 1175 se U 1174, som står 2 m. NV om U 1175.

Gråröd granit. Höjd 1,37 m., bredd 0,85 m. Ytan är jämn och ristningen jämförelsevis tydlig. Linjerna äro breda med jämn botten men med delvis oskarpa kanter. Tecknen i runbandet äro i stort sett klart skönjbara; deras utseende framgår av pl. 153.

Om den gåtfulla inskriften, som av allt att döma saknar språklig innebörd, se de besläktade ristningarna U 835 och 1170.

Vad Ramsjö-stenens ornamentala utsmyckning beträffar, utgör den otvivelaktigt en efterapning av den närbelägna U 1163. I *Upplands runstenar* påpekar v. Friesen, att Drävle-stenen (U 1163) »har en egendomlig bladornamentik som midtparti och i dennas öfversta grenar Sigurd Fafnesbane genomborrande draken-rundjuret». Det är detta mönster, som går igen på Ramsjö-stenen, vilken därför måste betecknas som en tvivelaktig källa till vår kunskap om Sigurdssagans utbredning i vårt land.

En parallell till förhållandet mellan U 1163 och 1175 erbjuda Ramsundsristningen (Sö 101) och Gökstenen (Sö 327), där som bekant också scener ur Sigurdssagan framställas. Gökstenens ristning är en kopia av Ramsundsristningen på samma sätt som Ramsjö-stenen är en tidig kopia av Drävle-stenen. Det är betecknande, att också Gökstenens inskrift saknar språklig innebörd.

Den egendomliga ristningen på Ramsjö-stenen har tilldragit sig ett stort intresse från forskningens sida. I första hand beror detta på bildutsmyckningen, men också »runorna» ha i hög grad varit föremål för uppmärksamhet. Bureus ritade själv av ristningen och under teckningen antecknar han: »Efter denna Ritningen är ut skuridit ded som fins aftrykt i 6 boken [= F a 10:1] den 4 figuren». Träsnittet trycktes även i *Monumenta Sveo-Gothica* (1624 och 1664). Bilden av U 1175 placeras betecknande nog mellan några hälsingska ristningar och Rökstenen, alltså bland inskrifter, som av Bureus icke kunde tolkas. Se även fig. 571.

O. Verelius behandlar Ramsjö-stenen tillsammans med två hälsingska stenar (Tuna-stenen och Rogsta-stenen); han skriver: »Wij hafwom och talt om Willoruner; af them kunna monge slag updiektas; doch komma the alle thär uti öfwereens, att läsaren them ey begripa, ey håller theras förborgade mening förstå skall; om han icke hafwer en tydenyckel thär till. Och efter theras uphofzmän hafwa welat wara kloka för sig sielfwe, och skrifwit för sig ensamom, och intet welat förstås af gemene man, äre the icke wärde att man skall bemöda sig mycket om att utleta meningen på theras fördolda skrifwekonst: besynnerligen efter the gamble intet hafwa wist af eller brukat thetta konststycket. Hafwa the och söckt att komma thessa Runor i allmänne bruk, som nogon kan mena, så hafwer theras upsåth af androm blifwit ogillat och till intet. Will man doch nogra sådana stenar sättia här hoos, om till äfwentyrs nogon är förweten, att försökia sin snällhet thär på.» De stenar, som Verelius här avbildar, äro Tuna-stenen, Rogsta-stenen och Ramsjö-stenen. — I *Svenska runstenar* (F m 60) framhåller O. Celsius, att Ramsjö-stenen har »sådana characterer som ingen ännu har läst». Han meddelar också, att »A[nders] C[elsius] har aftagit denna underl. sten». I *Acta literaria Sveciæ* 1726 lämnas följande uppgifter om A. Celsius' undersökningar av U 1170 och 1175: »Circa initium mensis

Fig. 565. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter teckning av Rhezelius i F a 10:1.

Fig. 566. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 648).

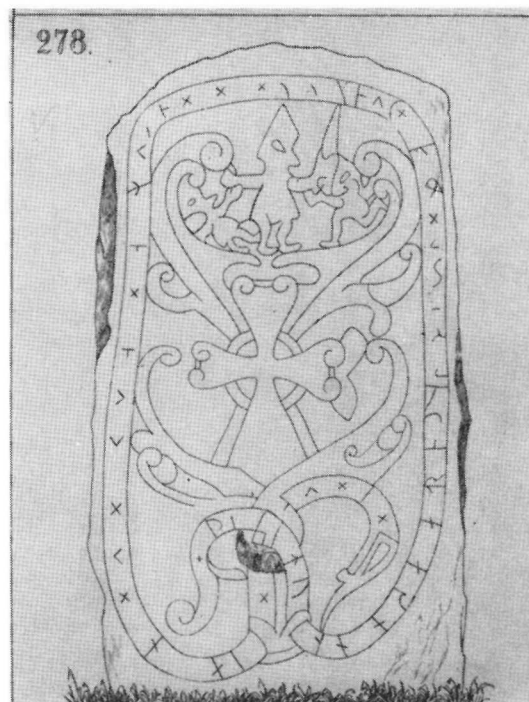

Fig. 567. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter D 1:278.

Maji Dn. *ANDREAS CELSIUS* invenit, in parœcia *Hwittinge*, tribus fere milliaribus *Upsalia* distante, sub turri, ex qua campanæ templi istius parochiæ suspenduntur, lapidem iisdem plane runis, sed integrioribus, exaratum, quæ in monumento *Ramsiœnsi* ejusdem parœciæ dudum observatæ sunt cum aliis, tum B. *VERELIO* in *Runographia Scandica* p. 67. Hujus tamen, lapidis delineationem justam perficere non potuit, quod trabibus subjectus & pice præterea maximam partem obductus esset. Observavit etiam quamplurimas draconum spiras huic saxo insculptas, & ex figura capitis haud obscure collegit, eundem hujus, ac lapidis *Ramsiœnsis* fuisse sculptorem. Promittit Dn. *CELSIUS* has *Hwittingenses runas* alia occasione se nobiscum communicaturum, ut habeant harum rerum curiosi cotem, in qua ingenium suum acuant, in ignoto hoc scripturæ genere detegendo, & Sveo-Gothis nostris, præter *vulgare & Helsingicum*, olim etiam usitato.» D. Tilas nämner U 1175 i *Bibliotheca Topographica Svecana* (U 41:1, KB), och Grau anmärker, att stenen är ristad »med obekanta Runor». — Också Th. Ljunggren kommer in på U 1175 i samband med hälsingerunorna. I *Liber Excerptorum* (F m 26 a) skriver han: »*Ramsiö stenen* i Hwittinge sochn i Upland, är en af de raraste, som har på ett grant Kos Kors uthuggen en Pugil, som sträckt en motståndare för sina fötter, och med sitt sverd hotar en annan, som tyckes fly med förskräckelse. Det förtryter mig», fortsätter Ljunggren, »att ej kunna läsa stenskriften, som lika så är en blandning af Göthiska, Stup Vänd- och Helsing Runor, utom flere okände signaturer, och utan interpunction».

Liljegren, C. Säve och Dybeck kalla tecknen på Ramsjö-stenen för »främmande runmynder» eller »obegripliga tecken». Att Säve har ägnat Ramsjöstenen ganska stor uppmärksamhet, framgår av ett brev till G. Stephens hösten 1861. Säve påpekar för Stephens, »att de 2^{ne} ritningar, som finnas af Ramsjö-stenen ... sins emellan alldeles icke öfverensstämma, nämln. den i Baut. 777¹, och hos Curio 45.² I fall NB. Du

¹ Skall vara Baut. 648; i Liljegrens *Runurkunder* (1833) har Ramsjöstenen nummer 777, vilket förklarar felaktigheten.

² Därmed åsyftas *Monumenta Sveo-Gothica* 1664.

anser, att dessa inskrifter med h.o.h. främmande och gåtolika mynder falla inom Ditt område. Jag skall därför äfven sända Dig en afkalkering af en annan dylik med snarlika mynder, som jag tror hittills okänd, som blifvit mig meddelad af en ung runforskare, Magister Axel Wætter. Stenen finnes i Uppland vid *Ny-sättra* prestgård [= U 835], 3 mil VSV. från Uppsala och blott 1 $\frac{1}{4}$ mil från Mögbro(-stenen). Han är, som sagdt, ganska lik den nämnde Ramsjö-stenen, men förefaller mig dock något besynnerlig till figurernas form, d. v. s. ormslingornas och äfven runornas; ty de se verkligen ut som de voro huggna snarare på lek än på allvar. Dock, ho vet, om det icke döljer sig något märkligt under dem.»

En bestämdare uppfattning om U 1175 uttalar L. Fr. Löffler i uppsatsen *En förbisedd Sigurdsristning* (1890): »Jag tillåter mig framställa följande gissning rörande Ramsjöstenens tillkomst. Någon Ramsjö-bo i forntiden, som i grannsocknen Alunda sett Dräflestenen [= U 1163] och känt sig tilltalad af dess märkliga bilder, har hemma hos sig på rak arm ur minnet sökt efterbilda Dräflestenen. Som dennes inskrifts lydelse för honom var alldeles likgiltig, nöjde han sig med att antyda inskriften genom en mängd godtyckliga tecken blandade med runor, hvarjämte han gjorde rikligt bruk af de i Dräflestenen såsom skiljetecken använda små korsen (+ och ×).»

Om H. Schücks och O. v. Friesens uppfattningar om Ramsjö-stenens ristning se U 1163 och där citerad litteratur.

Våla härad.

Socknar: Huddunge, Harbo, Östervåla och Nora.

Våla härad gränsar i V till Simtuna, i S till Torstuna, i Ö till Bälinge, Norunda och Örbyhus härad. I N och NV utgör Dalälven en del av Våla häradsgrens mot Gästrikland. I administrativt avseende tillhör häradet Västmanlands län.

Våla härad benämndes under medeltiden »Vala hundare» och hade då samma omfattning som nu, om man bortser från att en del av Huddunge sn tillhörde »Thorsakers hundare», d. v. s. Torstuna härad.

Dalkarlsåsen utgör vattendelare i häradets västra del. Bortsett från denna höjdsträckning är häradet ett skogigt slättland med bebyggelsen sedan gammalt företrädesvis koncentrerad till den öppna jordbruksbygden kring Åbyån, Harboån och sjön Tämnaren.

Runstensbeståndet är i förhållande till häradets areal litet, 6 stenar. Av dessa äro endast tre »riktiga» runstenar. De 6 stenarna fördela sig topografiskt på följande sätt: Huddunge 1 (U 1176), Harbo 1 (U 1177), Östervåla 3 (U 1178–1180), Nora 1 (U 1181).

Av de 6 stenarna äro 3 bevarade som fullständiga monument (U 1176, 1177, 1180), 3 som fragment (U 1178, 1179, 1181). Endast 3 äro emellertid runstenar i egentlig mening (U 1176, 1177, 1181). De övriga 3, samtliga från Östervåla, ha i stället för runinskrift runbanden fyllda med runliknande tecken. De torde dock samtliga ha tillkommit i gammal tid; en av dem undersöktes redan av J. Bureus (U 1180).

I Bureus' efterlämnade arbeten från förra hälften av 1600-talet äro 3 av stenarna upptagna (U 1176, 1177, 1180). Dessa jämte ännu en (U 1181) finnas i träsnitt återgivna i Peringskiölds *Monumenta* och *Bautil* (1750). De 4 inskrifterna registrerades av J. G. Liljegren i *Runurkunder* (1833): L 791, 793, 794, 2008¹. De två fragmenten U 1179 och 1178 påträffades år 1915 och 1931.

1176. Huddunge by, Huddunge sn.

Pl. 155, 156.

Litteratur: B 653, L 791, D 1:293. J. Bureus, F a 6 s. 110 n:r 1 (Caspar Cohl), F a 5 n:r 190, F a 1 s. 47; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 187; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 221, 429; O. Grau, *Beskrifning öfver Wästmanland* (1754), s. 592 [omtrycket 1904, s. 462]; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 92; E. Erdman, Några ord till upplysning om bladet »Lindsbro» (1865), s. 66; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1876, s. 37; *Västmanlands läns kalender* 1881, s. 283; Lars Ersson i Klasbo, *Fornminnen inom Wästmanland* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runskriftsinventering i Uppland* 1943 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*, B 653 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:293.

Runstenen står på en liten icke odlad förhöjning i en åker, som tillhör prästgården, omkring 2 km. SSV om Huddunge kyrka, 400 m. ÖSÖ om stora landsvägen till Heby, 75 m. SV om Vretaån. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindsbro».

Joh. Bureus upptager U 1176 i sin samling F a 6 efter uppteckning av Caspar Cohl. Platsen säges vara: »J Huddunge uti ängian»; F a 5: »Huddunge Vti Ängen».

I *Ransakningarna* 1667–84 finnas följande uppgifter om U 1176: »i Huddungebyen för Erick Anderssonss bodhdöör finness liggia een Runnesteen, som för detta skall hafwa stådt i by Engen på een lijten

¹ Om L 795 Trollartorpet se nedan s. 668. Om L 792 se ovan s. 579, noten.

backa runsteens backen benemdh, der mycken steen finness af menniskior lagd såsom grafwar, som förmehtnes och af gamla sagt wara een lättegaf.» Denna uppgift visar, att U 1176 någon gång på 1600-talet har förts från sin ursprungliga plats, sannolikt för att användas som tröskelsten. Senare har stenen släpats tillbaka igen till sin gamla plats. — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Huddunge by Huddunge Soehn» (B 653: »Huddunge Soekn. Huddunge By»; L 791: »Huddunge socken. Huddunge by»). Celsius (a. a. s. 429): »Huddunge Sn på Sörängen icke långt ifrån Kyrkian». Grau: »Wid Huddunge-byn är en Runsten». — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Lindsbro» (1865) uppges, att »en större temligen väl behållen, men kullfallen» runsten finnes »på ängsmarken söder om ån, ungefär sydväst om Huddunge by». — I redogörelsen för sin »antiqvariska verksamhet under sommaren 1876» (tryckt i *Runa* fol.) skriver Dybeck: »Behandlingen af lilla och stora Runhällen [U 1181 och 1164] upptog mer än en dag. Huddunge-stenen (liggande) i Huddunge socken äfven en dryg tid.» *Sveriges runurkunder*: »Stenen ligger i en hage söder ut från byn». — Vid runinskriftsinventeringen år 1943 lutade stenen och hotade att åter falla omkull. Den restes på betryggande stengrund år 1951.

Rödgrå, finkornig granit. Höjd 1,85 m., bredd 1,05 m. Ristningslinjerna äro breda, i regel kraftigt huggna i den vackra ytan. Talrika, mycket grunda »skisseringar» kunna iakttagas, liksom många felhuggningar, »dubbelkorsningar».

Inskrift:

kilauk · uk · funtin · litu risa · stin · at · þori · broþur · sin · uk · ilefr · uk · mak

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Gillaug ok Fundinn letu reisa stein at Þori, broður sinn, ok Æilifr at(?) mag [sinn].

»Gillög och Funnen läto resa stenen efter Tore, sin broder, och Eliv efter sin svåger (måg).»

Fig. 568. U 1176. Huddunge by, Huddunge sn. Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* (B 653).

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. I **k** är ej stunget; en mycket grund, omarkerad fördjupning mellan hst och bst är utan tvivel naturlig. 2 **i** är ej stunget, ej heller 6 **k**. I 10 **u** finnes en grund, flack fördjupning, som säkert är naturlig. 13 **i** är ej stunget, ej heller 16 **i**, 20 **i** och 25 **i**. Sk saknas efter 18 **u**; anledningen till att sk har utelämnats är, att ett ornament, rundjurets ben, här går ut i runbandet. I 29 **þ** utgår bst upp-till från ramlinjen. 30 **o** har dubbelsidiga, snett ned åt höger gående bst. I 35 **o** äro bst däremot ensidiga. 36 **þ** har normal form med bst utgående från hst. Sk efter 38 **r**, 41 **n** och 43 **k** äro snedställda. Vid runföljden 39–40 **si** finnes ej någon yttre ramlinje. 44 **i** är ej stunget. 46 **e** är tydligt. 53 **k** är ej stunget. Sk saknas efter 53 **k**, som är inskriftens sista runa. — Cohl (i F a 6): **kilauk · uk · funtin · litu risa · stin · at · þori · broþur · sin · uk · ilafr · uk · mak**. Hadorphs och Helgonius' läsning överensstämmer helt med min. — Celsius, som icke själv har granskat inskriften, återger (a. a. s. 429) en läsning, som han har fått av »westmark vesmannus d. 24 Apr. 1724»: **kilauk · uk · funtin · liti risa · stin · at · þori · broþur · sin · uk · ilnfr · uk · mak** . Dybeck: 20 **e**.

Inskriften tolkas av Bureus (i F a 5) på följande sätt: »ChiLauchis et Funtinus fecerunt erigi Lapidem Thoroni fratri suo et JLavus et ...» Graus översättning lyder: »Gilang och Funta läto resa sten åt Thore sin broder Ilefr och Mag».

Gillaug tillhör de uppländska runinskrifternas vanligaste kvinnonamn (över 20 belägg). Mansnamnet *Fundinn*, säker-

ligen ursprungligen ett binamn, 'den funne', 'hittebarnet', är känt från hela Norden; också i runinskrifterna är det säkert styrkt. Utom på U 1176 förekommer det på U 1146, på Vg 157, 180(?) samt på DR 29. — *Dorik* är ett i inskrifterna vanligt namn. — Mansnamnet *Æilifr* är belagt sex gånger i uppländska inskrifter; ett av beläggen finnes på en i Upplands-Väsby i november 1957 påträffad runsten (se S. B. F. Jansson, Fyndrapport, ATA). Se vidare om namnet Sm 16 och U 233.

Den enda tolkningssvårigheten erbjuder runföljden 42–53 **uk** / **ilefr** / **uk** / **mak**. Med all sannolikhet har ristaren här gjort sig skyldig till en tanklös felristning: **uk** i st. f. **at**. Påfallande är också, att han har utelämnat pronomenet 'sin' efter **mak**, men den ristare, som här har varit verksam, har också eljest i flera fall förkortat slutet av sina inskrifter. Icke heller slarvfel äro sällsynta hos denne ristare.

Huggningsteknik, runformer, bruket av skiljetecken, skrivningar och ornamentik äro typiska för Öpir. Det är förvånande, att E. Brate icke i *Svenska runristare* (1925) upptager U 1176 bland Öpirs osignerade ristningar. Vid Hässelby i Harbo sn, omkring 17 km (fågelvägen) NÖ om Huddunge by, står den av Öpir signerade U 1177. Icke heller den ristningen är upptagen i *Svenska runristare*.

1177. Hässelby, Harbo sn.

Pl. 155, 156, 157.

Litteratur: B 1087, L 794, D 1:296. J. Bureus, F a 6 s. 5 n:r 187, s. 86 n:r 187 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 181, F a 1 s. 45; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 173; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 37; O. Grau, Beskrifning öfver Wästmanland (1754), s. 590 [omtrycket 1904, s. 460]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 95; E. Erdmann, Några ord till upplysning om bladet »Lindsbro» (1865), s. 66; UFT h. 5 (1876), s. 14; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 36; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 266; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); S. Erlands-son, Skrivelse till Riksantikvarien den 2/9 1921 (ATA); P. Eriksson, Skrivelse till Riksantikvarien den 4/11, 11/11, 23/11, 10/12 1924 (ATA); Skrivelser från Riksantikvarieämbetet till P. Eriksson den 7/11, 14/11 och 28/11 1924, till S. Th. Kjellberg den 28/11 1924 (ATA); F. Bergman, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 28/12 1924 (ATA), Den återuppresta runstenen vid Hesselby i Harbo socken (i: Sala Allehanda den 11/2 1925).

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 1087 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:296; F. Bergman, foto 1924 (ATA).

Runstenen står sedan år 1924 rest på en trädlös åkerholme, 250 m. S om mangårdsbyggnaden i Hässelby, 275 m. Ö om stora landsvägen Östervåla–Harbo kyrka. Stenen är väl synlig från landsvägen. Ursprungligen torde stenen ha stått omkring 100 m. längre åt NÖ. Den gamla platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindsbro».

Bureus anger i F a 6 platsen för U 1177 på följande sätt: »Widh Häseby i Harbo Sockn». F a 5: »Harbo S. Häseby». F a 1: »Harbo Sochn. Häseby». — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har med bläck antecknats: »Hesseby gårde» (B 1087: »Våla Hundari. Harbo Sockn... Hesseby Gärde»; L 794: »Hässelby gårde»). — O. Celsius, som undersökte ristningen den 10 juli 1726, lämnar följande upplysningar om platsen: »Hesselby, Harbo Sn Wåhla härad. i gärdet wid byn. En ättebacke straxt derhos med många stenringar.» Grau: »Wid Hässelby Frälse-Hemman finnes på des gårde en Runsten ... hwilken dock nu näppeligen kan läsas». — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Lindsbro» anges platsen på följande sätt: »*Harbo socken*: på gärdet några hundra fot söder om Hesselby, en ganska väl bibehållen större [runsten], nu kullfallen». — I sin reseberättelse för sommaren 1876 (i *Runa* fol.) meddelar Dybeck: »Första uppehållet i Vålas härad ... gjordes vid Hesselby i Harbos socken, der jag dröjde en hel dag och äfven påföljande dagen inställde mig för att granska den lika tråkiga som krångliga ristningen å B. 1037¹ [= U 1177] ... Stenen, hvilken ännu för 50 år sedan var omgifven af talrika grafminnesmärken, deribland en stor ättehög och stensättningar, efter hvilket allt nu mer ej ringaste tecken kan upptäckas, ligger på en åker i södra gärdet, med storändan (fotstycket) i ett djupt dike. Arrendatorn af gården förklarade sig villig att mot skälig ersättning låta resa stenen å annat rum. En forskare (K[lingspo]r) hade för icke länge sedan 'sett på stenen, men icke närmare granskat honom'.» *Sverikes runurkunder*: »Denne runsten ligger i ett dike på Hässelbys gårde, söder om gården».

¹ Feltryck för 1087.

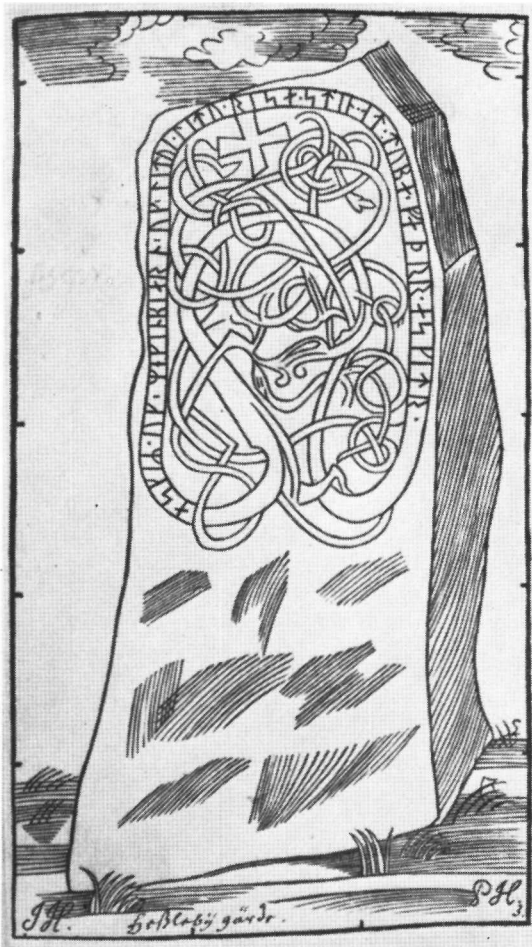

Fig. 569. U 1177. Hesselby, Harbo sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1087).

uppresande antingen på den ursprungliga platsen eller, om Herr Riksantikvarien så finner, på annan lämplig plats. Någon för jordegaren eller arrendatorn orsakad skada till följd av stenens flyttning är utesluten, men han frågar om någon ersättning lemnas för arbetet. Dragare tycktes han vara villig att lemna kostnadsfritt. Tiden för flyttningen torde nu ... vara synnerligen lämplig.» Riksantikvarieämbetet begärde den 14/11 1924 »ett överslag över de beräknade kostnaderna» för en flyttning av stenen till »den kulle, som ligger c:a 50 m. söder om den plats där den nu ligger». P. Eriksson meddelade (23/11 1924), »att kostnaden för flyttning och resning av runstenen torde bli ytterst minimal, enär ortsintresset, mot förmodan, glädjande nog visade sig vara storartat. Då av Edra brev framgår att stenen bör resas på kullen söder om Hesselby gård, lyckades jag intressera folk, som voro behjpliga, och i går forslade vi upp den på kullens krön. — Sedan stenen blottats från jord, visade det sig att dimensionerna voro ganska stora — den mäter i höjd 2.5 meter, bredden i basen 1.8 och i övre ändan 1.4 samt i genomskärning 0.6 meter. Härav framgår att transport med hästkraft var omöjlig, utan måste företagas med domkraft. — Vill Herr Riksantikvarien förordna någon, som bestämmer hvarest den skall resas på kullen, så vore jag tacksam, emedan jag vidtalat folk, som äro villiga hjälpa till då, och det vore enl. min åsikt bäst fortast möjligt medan marken är bar och inte vidare tillfrusen.» Intendent S. Th. Kjellberg förordnades, men han hade tydligen icke tillfälle att företaga denna tjänsteresa. Den energiske P. Eriksson skriver den 10 december till Riksantikvarien: »Som Intendent Källberg då han var i Möklinta för en tid sedan till följd av snövädret ej ville resa hit, och runstenen följaktligen icke ännu kunnat resas, får jag hemställa, att Herr Riksantikvarien i stället ... ville förordna Amanuensen Folke Bergman i Upsala, hvilken har sitt hem här och nästa vecka reser hit ut, att få

¹ Uppgiften, att stenen ursprungligen skulle ha stått på »kullen», är av allt att döma oriktig.

U 1177 blev länge liggande innan något försök gjordes att resa den. Hösten 1921 skriver emellertid amanuensen S. Erlandsson till Riksantikvarien: »Vid besök av undertecknad i Öster-Våla sn, Uppland, den 20. juli 1921 omtalades för mig av hemmansägaren P. J. Lindberg, Lindsbro, att en runsten skulle ligga kullfallen på ett gårde vid Hesselby i Harbo sn ... Följande dag besökte jag Hesselby, som är akademihemman. Arrendator A. E. Pettersson visade mig stenen, som ligger kullfallen i en åker ca 50 m söder om byggnaden. Den har möjligen ursprungligen stått på en kulle ytterligare ca 50 m åt S och skulle ha flyttats för att användas till bygge, vilket förhindrats genom ingripande från Uppsala (ingen anteckning härom i Ant.-Top. arkivet). Stenen hade sedan fått ligga på halva vägen (enligt Konrad Gustafsson i Floberga). Arrendator A. E. Pettersson förklarade sig villig att efter erhållet tillstånd till vintern ompresöra stenens uppresande på den ursprungliga¹ platsen. Lämplig kontrollant vore museiintendenten Sven T. Kjellberg, Västerås, inom vars verksamhetsområde även Harbo socken faller.» Erlandssons skrivelse föranledde ingen åtgärd.

Tre år senare skriver fornminnesvårdaren i Harbo socken Petrus Eriksson till Riksantikvarien: »Då i Kungl. förordningen angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande § 3 stadgas, att Kungl. Antikvitetsakademien eger att genom Riksantikvarien efter skedd tillsägelse åt jordägaren låta uppresa och iståndsätta kullfallna runstenar m.m., kan jag ej underlåta påpeka att vid Hesselby gård här i socknen, hvilken gård eges av Upsala Universitet, ligger en kullfallen, synnerligen väl bevarad runsten på åkerskiftet strax söder om gården och i omedelbar närhet av med stensättningar kring foten befintliga ätthögar. — Får stenen ligga kullfallen en tid framåt, är det fara att den aldrig mera blir synlig.» Petrus Eriksson slutar sin skrivelse i förhoppningen, »att åtgärder snarast möjligt vidtagas, så att stenen blir rest antingen där den nu ligger eller å annan lämplig plats». I en senare skrivelse meddelade P. Eriksson, att arrendatorn »förklarade sig fortfarande villig släppa till dragare och folk för stenens flyttning och

bestämna plats för stenen. — Jag har en lånad stenkran samt diverse kättingar, bjälkar o.d.l. liggande där på platsen, och hvilka attiraljer måste återställas, för så vidt att resningen inte kan ske snarast möjligt.» Bergman förordnades; i sin rapport den 28/12 1924 skriver han: »Vid min ankomst till Hesselby den 22 dennes befanns runstenen uppforslad å en kulle c:a 200 m. söder om gården, där den låg på ena kanten av ett gravröse. Då platsen omedelbart sydväst om detta röse syntes lämplig, restes stenen där och nedsattes — på alla sidor väl ommurad med mindre stenar — ungefär 0,5 djupt ... Mot den av amanuens Erlandsson lämnade uppgiften — att stenen ursprungligen haft sin plats på kullen, där den nu blivit rest, och därifrån flyttats för att begagnas vid något byggnadsföretag el. dyl. men hamnat i åkern nedanför kullen — kunna invändningar göras.» Bergman hänvisar till den avbildning av stenen som finnes hos Grau¹, där stenen framställs »såsom upprest, men denna ställning är säkert en rekonstruktion, ty konturlinjen motsvarar hela stenens, d.v.s. stenen synes stå på markytan. Ristningen på sidan är ej återgiven, ehuru den är lika tydlig som framsidans. Stenen låg tydligen omkull, och denna sida var nog nedsjunket i marken. Nu är emellertid jordmånen i backen så pass hård, att inte ens denna tunga sten skulle kunna sjunka så djupt ned. Det är tydligt, att den redan då låg ute i åkern. Den skulle alltså ha släpats från kullen, innan teckningen hos Grau tillkom. De som lämnat upplysningar till Erlandsson torde ej stödja sig på någon så gammal tradition. — Trots att den nya platsen antagligen ej är den ursprungliga, måste den dock föredragas framför den gamla både ur praktiska och estetiska synpunkter; om stenen rests i åkern hade den liksom förut blivit till hinder vid jordbruksarbetet och hade ej heller blivit synlig så vida omkring, som den nu verkliga är. Huvudristningen vänder sig nu rakt mot väster, där landsvägen går förbi. På dess förra plats har den av läget att döma varit vänd åt nordväst.» — Även i en artikel i *Sala Allehanda* beskrives resandet av U 1177: »Den enda runstenen i Harbo s:n har sedan lång tid legat omkullfallen ute på gårdet ett par 100 m. söder om Hesselby gård. Då den varit osynlig från landsvägen, torde ej många ha känt dess plats, och en del av sockenborna ha kanske rentav saknat kännedom om detta åldriga minnesmärke. Med vederbörligt tillstånd av riksantikvarien har stenen förliden höst flyttats till en långsträckt, ganska låg backe, omkring 100 m. sydväst om stenens gamla plats, och där har den blivit rest. Då stenen är av anseelig storlek (största längd 2,55 m.), visade det sig vara synnerligen svårt att förflytta densamma den relativt långa vägen, och detta kunde verkställas endast med tillhjälp av en domkraft, varmed den tunga bjässen på underlagda rullar släpades på utlagda bjälkar. Arbetet utfördes helt på frivillighetens väg (bortsett ett mindre bidrag från k. Vitterhets-, Historie- o. Antikvitets Akad.), av intresserade sockenbor, vilka för denna sin förtjänstfulla uppoffring äro värda allt beröm ... Önskligt hade varit att man fått placera den på backens högsta krön, men som detta utgöres av ett gravröse, har den i stället fått sin plats omedelbart intill detta och så, att framsidan vänder mot väster, där landsvägen mellan Kvarsta och Hesselby går förbi på något avstånd. Den synes nu mot hela Hesselby gårde och erbjuder en synnerligen imponerande anblick.»

Röd granit. Höjd över marken 2 m., hela höjden 2,55 m., framsidans bredd (mittpå) 1,05 m., högra smalsidans bredd 0,58 m. Ristningsytorna äro ojämma, särskilt smalsidan. Ristningen är trots detta i stort sett tydlig. Anmärkningsvärt är, att runorna genomgående äro kraftigare huggna än ornamentiken, som i stort sett är synnerligen grunt huggen; flerstädes äro ornamentslinjerna skönjbara endast som krosspår. På framsidan finnes t.h. om korsets nedre arm en färsk, rund krossning, möjligen efter ett gevärsskott. I denna skada ha några ornamentsdetaljer förlorats.

Inskrift:

askir \ uk \ meginbiarn \ uk \ litli \ litu \ risa \ stin \ at \ tuba \ fapur \ askiarþ \
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 ybir \ risti
 55 60

Asgæir ok Mæginbiorn ok Litli letu reisa stæin at Tobba, faður Asgærðar. Öpir risti.

»Åsger och Mäginbjörn och Litle läto resa stenen efter Tobbe, Åsgärds fader. Öpir ristade.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. I **a** har dubbelsidig bst liksom inskriftens andra **a**-runor utom 32 **a** och 37 **a**. 3 **k** är ej stunget. I 4 **i** finnes en fördjupning, som säkerligen är naturlig. 8 **m** har så gott som fullständigt förlorat högra bst. 9 **e** är stunget med en flack prick. 10 **g** är tydligt stunget. 12 **n** har ensidig bst liksom övriga **n**-runor (17 och 36). 21 **i** är ej stunget. 23 **l** är tydligt. 26 **i** är ej stunget, ej heller 30 **i** och 35 **i**. 40 **u** är ej stunget. I 45 **þ** utgår bst från ramlinjerna. 50 **k** är ej stunget. 54 **þ** har oregelbunden form i

¹ Bergman har tydligen icke insett, att Grau endast återger Hadorphs och Helgonius' träsnitt.

det att bst upptill utgår från hst, medan den nedtill träffar ramlinjen ett avsevärt stycke från hst. Runföljden 55–63 står på stenens högra smalsida. Före 55 **y** finnes ingen runa. 55 **y** är tydligt stunget. Efter 63 **i** är ristningsytan mycket ojämn. Här finnas inga säkra spår av något sk. — Bureus (i F a 6): **askia uk - ekinbiarn uk litli litu risa stin at tuba fapur askiarl**. Bureus har sålunda — i likhet med senare granskare — icke observerat runföljden 55–63. 8 m uppfattas av honom som en vänd **k**-runa. — Hadorph och Helgonius: **askir · uk · mekinbiarn · uk · litui · litu · risa · stin · at · tuba · faprr · askitr**. — Celsius: : **asker · uk · mekinbiarn · uk · litli · litu · risa · stin · at · tuba · fapur · askiarb**. Celsius anmärker: »Öfwerst på stenen näst uht med stora slängian är ett Korss». — Dybeck: **askia · uk · mekinbiarn · uk · litli · litu · risa · stin · at · tuba · fapur · as - - . . . þ.**

Inskriften tolkas av Bureus (i F a 5) på följande sätt: »EsGirus et MeginBiernus et Chatilo fecerunt erigi saxum Tuboni patri EsChierti». Graus tolkning lyder: »Asgir och Meginbiörn samt Litwi låto resa sten åt Tuba, som war Asgirs Fader». I stort sett samma översättning ger C. Säve i *UFT* (1876): »Åsger och Meginbjörn och Litwi låto resa sten efter Tube (el. Dumbe?), Åsgerds fader».

U 1177 har med all sannolikhet rests av tre söner efter deras fader. Också en dotter nämnes i minnesinskriften, i det att om den döde meddelas, att han var »Åsgärds fader».

Inskriftens sex personnamn erbjuda inga tolkningssvårigheter. *Asgæirrr*, som sannolikt är den äldste broderns namn, förekommer på följande uppländska runstenar: U 350, 473, 592, 698, 759, 775, 844, 845 och 1177. (På U 844 och 845 betecknar namnet otvivelaktigt en och samme man.) Dessutom är det känt från en västgötsk inskrift (Vg 154) samt från en medelpadsk (L 1073). — *Mæginbiorn* har tydligen varit ett synnerligen ovanligt namn. U 1177 ger veterligen det enda exemplet på namnet i runskrift. Av stort intresse är, att en man med samma namn nämnes i en medeltida handling, rörande dessa trakter. I en skattelängd för östra Västmanland för år 1371 (tryckt i *Vestmanlands Fornminnesförenings årskrift* 3, 1884, s. 77) finnes nämligen följande uppgift: »De parochia Fernebo Mæghinbyorn ibidem [= i Vesterby] unj marcas cum dimidia». Det förefaller alltså, som om namnets användning skulle ha varit begränsad till denna trakt. — *Litli* har likaledes varit sällsynt. Det är tydligen ursprungligen ett binamn, formellt sett en form av adj. *litill*; jfr namn som *Stori*, *Gamli* o.s.v. (Det är väl knappast en tillfällighet, att *Litli* nämnes sist av de tre männen. Han har sannolikt varit den yngste av bröderna.) Namnet är eljest känt från en runsten, som nu står på Romfartuna kyrkogård (L 1003). Denna är ristad av en man med namnet *Litli*. — Om mansnamnet *Tobbi* (*Tubbi*), hittills belagt på fem uppländska runstenar, se U 229. — Kvinnonamnet *Asgærðr* har tydligen icke varit vanligt i Sverige under vikingatiden. Det är endast belagt på U 318, 606 och 1177.

Hässelby-stenen är ett vackert exempel på Öpirs konst. Ristningen är i varje detalj typisk för denne mästare. Det är därför överraskande, att U 1177 icke har upptagits i E. Brates *Svenska runristare* (1925).

Trollartorpet, Harbo sn.

I sin anteckningsbok *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 37 lämnar O. Celsius följande upplysning om en runristning vid »Trollartorpet» i Harbo sn: »Unga Kempen berättade den 24 Jan 1737, att en half mihl ifrån Harbo Kyrka på vägen till Wåhla, är nyl. observerad en jordfast stor Runesten. wid ett torp kallat Trollartorpet.» Denna Celsius' uppgift ligger till grund för alla senare anteckningar om den förmodade runristningen. N. R. Brocman citerar Celsius i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a, UUB), s. 298, och Liljegren upptager ristningen i *Runurkunder* (1833) som n:r 795: »Trollartorpet, ½ mil från kyrkan, på vägen till Wåla, en Runsten.» *UFT* h. 5 (1876), s. 14: »Vid Trollartorpet, ½ mil från kyrkan, på vägen till Wåla skall en runsten hafva funnits (enligt Celsius), men någon inskrift har ej blifvit uppgifven.» I sin reseberättelse för sommaren 1876, tryckt i *Runa* (fol.) 1876, skriver Dybeck (s. 36): »Närmare Harbos kyrka ligger Trolltorpet der, enligt Celsius (Liljegren 795), äfven en runsten skall finnas; men jag letade förgäfvets efter honom under tre särskildta besök vid stället. En pastor i församlingen skulle för 20 år sedan haft reda på stenen, hvars läge nu ingen kände. Andra vanliga hedna fornlemningar af mindre betydelse funnos här mycket spridda, deribland en liten bautasten, vid hvilken en lös klotsten ligger.» Också vid runskriftsinventeringen år 1943 söktes ristningen utan framgång. Det torde kunna betraktas som säkert, att uppgiften om en runristning vid Trollartorpet är oriktig.

1178. Östervåla kyrka.

Pl. 159.

Litteratur: B. Berthelson, Skrivelse till Riksantikvarien den ²⁵/₁₁ 1931 (ATA); S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA).

Den ristade stenen förvaras nu i vapenhuset. Enligt ett telefonmeddelande till Riksantikvarieämbetet hade stenen påträffats den ²³/₁₁ 1931 i samband med indragningen av värmeledning i kyrkan. Stenen låg en halv meter under golvet, intill kyrkans norra vägg.

Röd sandsten. Stenens övre del är avslagen och har gått förlorad. Höjd 0.90 m., bredd 1 m., tjocklek 0,22 m. Ristningslinjerna äro mycket smala och skarpa men delvis grunt huggna. I stenens högra kant finnas några linjer, som sannolikt ha uppkommit genom skrapning, när stenen vid kyrkans restaurering år 1953 flyttades ut på kyrkogården.

Inskriften ger ingen språklig mening. De egendomliga, runliknande tecknens utseende framgår av pl. 159. Ristningen är till typen nära besläktad med de i grannskapet påträffade U 1179 och 1180.

1179. Svingbolsta, Östervåla sn. Nu i läns museet i Västerås.

Pl. 159.

Litteratur: P. J. Lindberg, Skrivelse den ⁶/₇ 1917 till Vitterhetsakademien (ATA); S. Erlandsson, Rapport den ²¹/₃ 1921 (ATA; Läns museets i Västerås arkiv); S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA).

Äldre avbildning: Erlandsson, foto 1921 (ATA; Läns museets i Västerås arkiv).

Fragmentet förvaras på läns museet i Västerås, där det har inv.n.r 2393.

Hemmansägaren P. J. Lindberg skriver den 6 juli 1917 till Vitterhetsakademien: »för två år sedan på träfvades vid grafning här inärheten af kyrkan en mindre stenhäll gemte en lerpipa och några ben knotor af något menisko skelet, runskriften består af sex run bokstäfver — En ¹/₂ kilometer från platsen fins en större sten som varit rest många år [= U 1180] denna sten säges vara oläst, möjligen kan den sista stenen bringa ljus öfver den första Här vid Lindsbro Herregård på min egendom finnes en massa stenar lagda i fyrkantiga stenkistor som möjligen är forngrafvar, en undersökning tarfvas innan stenen bortslösas ... Skrif till mig när ni komer så skall jag vara till hjälp».

Fyra år senare (²⁰/₇ 1921) besökte S. Erlandsson platsen och fick då följande upplysningar av arrendator J. O. Johansson, Svingbolstad: »Omkring år 1916 anträffades vid vidgande av ett stort dike, som går ut rätt åt öster från landsvägen ca 100 m söder om gården Svingbollstad och på en plats vid dikets södra kant ca 100 m från landsvägen ett stort *stenröse*. Intill fanns en jordbank av obestämd form. Bland de upptagna stenarna hittades runstensfragmentet. Även *skelettdelar* av människa anträffades, vilka nu voro förkomna. Platsen, varifrån de kommit, kunde ej preciseras på mindre än ca 7 m:s sträcka. I södra dikeskanten hade även på ungefär en m:s djup under markytan observerats ett avskuret ca ¹/₂ m brett lager av trinda ca 10 cm tjocka stockar. Arrendator Johansson lovade, att vid en framtida vidgning av diket särskilt observera platsen och anmäla ev. fynd. — Runstensfragmentet är f. n. placerat i en prästgården tillhörig hage ung. 100 m åt norr och på östra sidan av landsvägen. I denna hage finnas en mängd moderna stensättningar och stembänkar, vadan det är fara, att runstensfragmentet där skulle kunna försvinna. Arrendatorn förklarade sig villig att mot ersättning ombestyras stenens insändande till ett museum. Senare har jag talat med intendenten Sven T. Kjellberg i Västerås, som visade stort intresse för stenens förflyttande till Västmanlands fornminnesförenings museum, vilket synes undertecknad vara synnerligen lämpligt.»

Röd sandsten. Mått: 47 × 45 × 18 cm. Ristningslinjerna äro påfallande smala och skarpa. De delvis runliknande tecknen äro 5 cm; deras utseende framgår av pl. 159. Tecknen ha samma karaktär som »runorna» på stenen i Östervåla k:a (U 1178) och på Åbystenen (U 1180).

1180. Åby, Östervåla sn.

Pl. 159.

Litteratur: B 1088, L 2008, D 1:297. J. Bureus, F a 6 s. 2, s. 84 n:r 185 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 464, F a 10:2 n:r 122 b, Cabbalistica (N. 24, LSB), s. 154 b; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 169; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 578, 579 [omtrycket 1904, s. 451]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 96; E. Erdmann, Några ord till upplysning om bladet »Lindsbro» (1865), s. 66; UFT h. 1 (1871), s. 82; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 36; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 458; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); O. von Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 63; Handlingar 1939 (ang. flyttning av U 1180) i ATA.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 1088 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:297.

Stenen står i norra kanten av vägen Östervåla kyrka – Ullfors, 40 m. ÖNÖ om landsvägsbron vid Åby, i skälet vid avtagsvägen till Kartan. Platsen, som ligger ungefär 1 km. NÖ om Östervåla kyrka, är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindsbro».

Den egendomliga inskriften tilldrog sig Joh. Bureus' uppmärksamhet; i F a 6 säges platsen vara »Widh Åby i Wåla»; F a 5: »Wåla Åby»; F a 10:2: »Widh Åby i Wåla Sokn i Vpland». — I *Ransakningarna* 1667–84 lämnas följande uppgift om U 1180: »widh åby byen och Landzwägen står een Runsteen medh Runne skriffth der på skrifwen». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har med bläck antecknats: »Åby by i Wåhla Sochn» (B 1088: »Våla Sockn. Åby by»; L 2008: »Wåla härad och socken, Åby»). Grau: »Wid denna by [= Åby] finnes en Runsten ...; wissa meningen af des påskrift kan ej inhemtats». — Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Lindsbro»: »Ö. Wåla socken: invid Åby by, en liten [runsten]». UFT h. 1 (1871): »En enda runsten finnes, hvilken står vid landsvägen nära Åby gästgifvaregård». I sin reseberättelse för sommaren 1876 (*Runa*, fol.) skriver R. Dybeck: »Vid Håf såg och afritade jag några märkligare stensättningar, hvarefter jag begaf mig till runstenen i Åby by, Vålas socken, hvilken sten nyligen är flyttad och åter rest». *Sveriges runurkunder*: »Stenen är för några år sedan åter rest vid den korsväg som finnes i byn. Inskriften lär ännu en dryg tid warda outredd.» — Den ¹⁵/₁₁ 1939 gav Riksantikvarieämbetet tillstånd, begärt av vägstyrelsen i Västmanlands östra vägdistrikt, att flytta U 1180, som stod hindrande i vägen för den allmänna trafiken. Den flyttades år 1940 till sin nuvarande plats.

Ljusröd sandsten, nedtill med mörkt ytskikt. Höjd 0,94 m., bredd 0,60 m. Ristningsytan är upptill vittrad, varför linjerna där äro grunda. Nedtill är ristningen djup och väl bevarad. De runliknande tecknens utseende framgår av pl. 159.

Bureus kallar tecknen »Ignorata Runæ», och Grau konstaterar, att meningen av dem ej kan »inhemtats». C. Säve framhåller (i UFT), att »denne runsten har en lång inskrift, som är af lika obegripligt slag, som den å Tible-stenen», dvs. U 466. Enligt Liljegren (i *Runurkunder*) innehåller inskriften delar av runraden »upprepade, med några tillsatser». I sin reseberättelse för år 1876 skriver Dybeck om ristningen på U 1180: »Att inskriften innehåller runraden eller 'stycken deraf med några tillsatser', är osäkert. Bautilska ritningen har,

Fig. 570. U 1180. Åby, Östervåla sn. Bureus' uppteckning i F a 6.

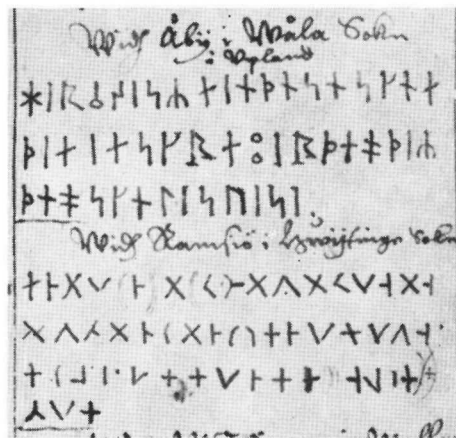

Fig. 571. U 1180. Åby, Östervåla sn och U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn. Uppteckning av Bureus i Fa 10:2.

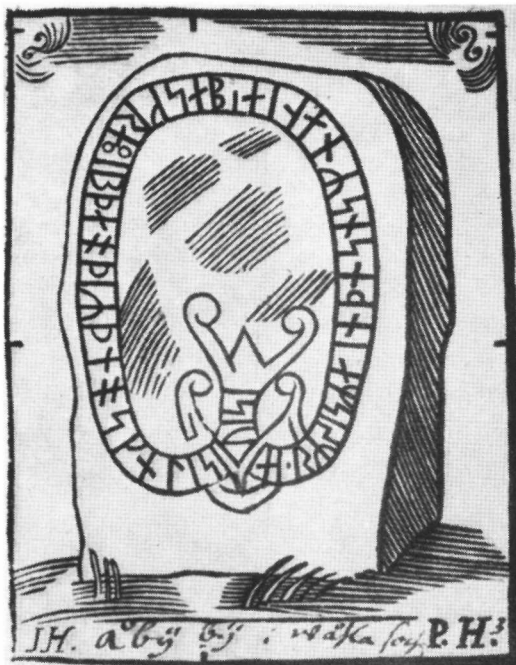

Fig. 572. U 1180. Åby, Östervåla sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1088).

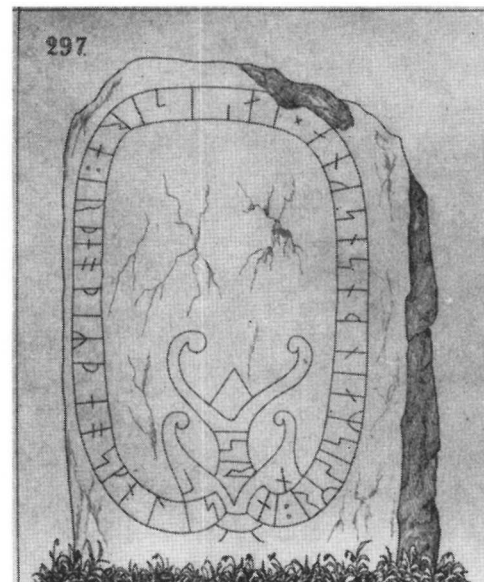

Fig. 573. U 1180. Åby, Östervåla sn.
Efter D I:297.

så till runor som slingor, många fel. En i byn boende 93-årig gumma, för hvilken jag beklagade att den lille vackre stenen icke kunde läsas, yttrade: si då på bättre! både jag och många te mej kunde som barn hela ramsan, ja som vatten, fast vi nu, gu' nå' oss, glömt allt ihopa.»

Liljegren återger (efter *Bautil*) inskriften på följande sätt: »ai. rōsisōainpnsnsmnianas ꝥaskra: ibpaopirpno sknlis visi?»

C. Säve: »Runorna äro dessa (stupmadr ꝥ, uttalad som *r* eller *ö*, tecknas här med *r*): AI. RRSISRAI APNSNSMNANIASꝥASKRA: IBPAOPIRPNOSKNLSSUISI.»

U 1180 ger oss ytterligare ett exempel på inskrifter, som icke ha någon språklig innebörd. Dybecks uttalande i *Sveriges runurkunder*, att inskriften »lär ännu en dryg tid varda outredd», kan man tveklöst in-

stämma i. I *Upplands runstenar* konstaterar v. Friesen, i samband med sin behandling av Ramsjö-stenen [U 1175], Vittinge-stenen [U 1170] och Nysätra-stenen [U 835], att inskriften på U 1180, »där flertalet tecken dock äro verkliga runor, saknar ... mening och sammanhang». Detta betyder icke, att ristningar av denna typ helt skulle sakna intresse. Det är i alla händelser värt att lägga märke till att så många ha påträffats i dessa trakter, alltså i utkanten av det uppländska runstensområdet.

1181. Lilla Runhällen, Råsbo, Nora sn.

Pl. 158.

Litteratur: B 1089, L 793, D 1:295. Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 171; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 50; O. Grau, *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754), s. 553 [omtrycket 1904, s. 431]; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 89; E. Erdmann, *Några ord till upplysning om bladet »Lindsbro»* (1865), s. 66; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1876, s. 37; Lars Ersson i Klasbo, *Formminnen inom Wästmanland* (ATA); E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10:1), s. 147; E. Bellander, *Inventering av fasta fornlämningar i Nora sn år 1933* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppland 1943* (ATA).

Äldre avbildningar: Osignerat träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*, B 1089 och Grau a. a.); Celsius, teckning (i F m 60:2); Dybeck, D 1:295.

Den fragmentariskt bevarade runstenen står rest 80 m. NNÖ om Lilla Runhällen¹, 55 m. NV om den nybyggda fastigheten Åstorp, 3 m. Ö om stora landsvägen Heby–Tärnsjö (riksväg 254). Ristningsytan vetter åt V, åt vägen. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindsbro».

Den äldsta kända uppgiften om U 1181 finnes i *Ransakningarna* 1667–84: »widh Lilla Runhällan finness et lijtet stycke behällit af een gammall Runnsteen och ingen weeth berättta honom warit större». — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är med bläck antecknat: »Nora hed, Lilla Runhällen» (B 1089: »Nora Socken»; L 793: »Enåker och Nora socken ... Lilla Runhällen»). — O. Celsius, som undersökte U 1181 den 30 juli 1726, anger platsen som »Lilla Runhällen på Nora Heden och i Nora Sn en mihl ifrån Nora Kyrkia på stora landzvägen till Löfsta». (Denna Celsius' platsuppgift avskrivs av N. R. Brocman i hans exemplar av *Bautil*, R 556 a, UUB, s. 299.) Grau: »På Nora Heden står en annan Runsten». Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Lindsbro»: »Nora socken: norr invid Lilla Runhällen vid landsvägen, en mindre [runsten]». Dybeck nämner i sin reseberättelse för år 1876, att »behandlingen af lilla och stora Runhällen upptog mer än en dag»; i *Sveriges runurkunder* lämnar han den oriktiga uppgiften, att U 1181 »står omkring 100 famnar norr om» U 1164. (Avståndet mellan de båda stenarna är i verkligheten omkring 9 km.) E. Bellander anger platsen på följande sätt: »650 m. N om sockengränsen, 80 m. NNÖ om Lilla Runhällen, 5 m. ÖSÖ om landsvägen, 1 m. V om en bod».

Det bevarade stycket består av stenens nedre del. Senast lagades U 1181, som är sönderslagen i fyra delar, hösten 1957.

Rödgrå granit. Höjd (över nuv. markytan) 0,65 m., bredd 0,76 m., tjocklek 0,30 m. Runornas storlek är 6,5 cm. Ristningen är numera ganska grund.

Inskrift (med det inom □ supplerat efter B 1089):

... - i × lit × akua ... [k × sa]lfan × ek - ... ns · fari · afi × kunu-s ·

... let haggva ... [si]k sialfan, Ænglandsfari, afi ...

»... lät hugga (stenen) efter sig själv, Englandsfararen, ... morfar (eller farfar).»

Till läsningen: Före r. 1 finnas inga spår av ristning. Av r. 1 återstår nedre hälften av hst och ett stycke av en snedställd bst. Det förefaller som om runan har varit r. R. 2 är skadad i toppen; troligen har runan varit

¹ Det är U 1181, som har gett bebyggelsen namn. På samma sätt har Stora Runhällen fått sitt namn av den omkring 9 km. längre åt S vid samma väg resta U 1164. Det är att märka, att U 1181 är en betydligt mindre sten än U 1164.

Fig. 574. U 1181. Lilla Runhällen, Nora sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1089).

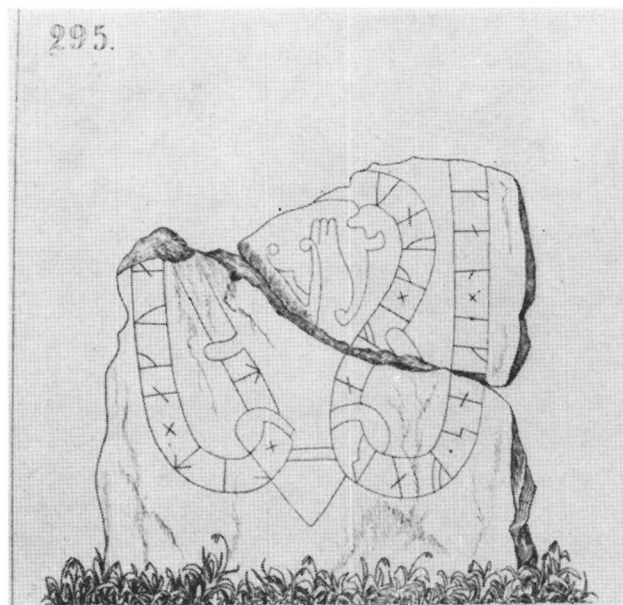

Fig. 575. U 1181. Lilla Runhällen, Nora sn.
Efter D 1: 295.

i. Sk efter 2 i och 5 t består av ett kryss. 4 i är ej stunget. 6 a är skadat på mitten genom en brottspricka; runan kan ha varit h med den nedåtgående bistaven fördärvad av sprickan. Också följande runa (7 k) är skadad av en brottspricka. Mellan hst och bst finnes en fördjupning, som icke är huggen. Efter 9 a är stenen avslagen. Runföljden k × sa (10–12) har stått på ett nu förlorat stycke av stenen. Av r. 13 återstår numera endast ett spår av en l-bst. Övriga delar av runan ha gått förlorade i brottet. 16 n och 20 n ha ensidiga bistavar. Sk efter 16 n består av ett kryss. 17 e är tydligt stunget med ett mycket kort tvärstreck mitt på hst. 18 k är ej stunget. Av r. 19 återstår endast hst; runans övriga delar ha gått förlorade i en stor brottspricka. Avståndet mellan r. 19 och 20 n är 7 cm. Här har en runa förlorats. Sk efter 21 s består av en punkt. Efter 25 i finnes en skåra, som möjligen skall uppfattas som sk. 27 f har förlorat hst nedanför undre bst. 29 k är ej stunget. Av r. 33 återstå endast korta stycken upptill; runan har snarast varit k eller f. Sk efter 34 s består av en punkt. Läsningen av runföljden 26–34 är ganska säker, om man bortser från runan 33. — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*: ... i + lit + akua ... k × sa - kan × ekins · fari aki + kainu ... — Celsius: ... t × lit × akua ... k × si ... fan × eki ... ns · fariafi × kunu ... — Dybeck: ... t × lit × akua ... kan × ek - ns · farafi × kunu ...¹

Den lilla runstenen var redan på 1600-talet svårt skadad. Av träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* (se fig. 574) framgår, att U 1181 då var sönderslagen i tre stycken, samt att övre vänstra delen och toppstycket saknades. Genom dessa skador ha avsevärda delar av inskriften gått förlorade.

Celsius antecknar (^{30/7} 1726), att stenen »är svunderslagen i flera st.», vilket också framgår av hans avbildning; se fig. 576. Grau, vilkens »läsning» återgår på B 1089, anmärker, att »ej mera kan läsas, än dessa ord: LIT AKUA G SAIGAN EGINNS FARI AKI GAINU»; Dybeck anmärker i *Sveriges runurkunder*: »Inskriften nu mer svår», och Bellander konstaterar: »På grund av den fragmentariska texten kan någon säker tolkning ej givas».

I Liljegrens *Runurkunder* (1833) återges inskriften efter *Bautil* och Celsius: »... i × lit × akua ... k × sa .. kan × ek .. ns (o: eklanþs) fari afi + kunu».

¹ Vid Dybecks besök hade tydligen ytterligare ett löst stycke av stenens övre del försvunnit. Detta stycke, som innehåller runföljden 10–13 k × sa, har jag trots upprepade försök ej kunnat återfinna.

Fig. 576. U 1181. Lilla Runhällen, Nora sn. Efter F m 60:2.

S. Bugge upptager U 1181 i *Runverser*, därför att inskriften enligt hans uppfattning »synes at ende med et Par Verslinjer:

Englan(d)s-fara, A 2 k
afi kunu.»

Bugge kommenterar detta parti av inskriften på följande sätt: »*Englans-fara* 'Englandsfarer' er Apposition til den Dödes Navn. Ogsaa *afi kunu* 'sin Kones Bedstefader' er Betegnelse for den Döde. Fra Apposition i Accus. gaar Udtrykket her, som ofte, over til Nominativ, uden Paavirkning af det Ords Casus, hvortill Appositionen hörer. Sidste Verslinje har Formen ~ ~ ~.» Runföljden 11–16, som Bugge efter äldre läsningar uppfattar som »*sa. kan*», »kan neppe være *sá kann*».

Inskriftens början har gått förlorad. Av dess första ord, som säkerligen har varit ett mansnamn, återstå nu endast spår av de två sista runorna. Namnet på den som »lät hugga» U 1181 kan sålunda icke rekonstrueras.

Däremot är det möjligt att utfylla den skadade runföljden 10–16 [*k × sa*]fan eller, om man följer Celsius' läsning av runorna på det försvunna lilla stycket, [*k × si*]fan. 10 *k* är av allt att döma slutruna i pronomenet *sik* och *salfan* eller *silfan* kan knappast vara något annat än sg. ack. m. av pronomenet *sialfr* 'själv'. Inskriftens inledningssats har sålunda haft ungefär följande lydelse: ... *let huggva stein þenna at sik sialfan*.

Inskriftens senare del är av stort intresse, och det är synnerligen beklagligt, att inskriften också här har skadats. Runföljden 17–25 innehåller utan tvivel ordet *Ænglandsfari*, 'Englandsfararen'. Detta bör uppfattas som apposition till det försvunna namn, som har stått i inskriftens början; den man, som har låtit rista stenen, har alltså själv kallat sig *Ænglandsfari*. Detta ord förekommer i inskrifterna ytterligare

endast en gång, nämligen på U 978. Denna runsten, som är inmurad i Gamla Uppsala kyrka, har hittills ansetts ge det enda belägget på ordet. Inskriften på U 978 lyder: *Sigviðr [ræist]i stæin þenna Ænglandsfari æftir Vidiarf, faður ...*, »Sigvid Englandsfararen reste denna sten efter Vidjärv, sin fader ...» Av stort intresse är, att vi sålunda på runstenen i Gamla Uppsala möta samma ordföljd, s.k. omfattning. Se vidare U 978 om ordet *Ænglandsfari* och om konstruktionen.

Också den skadade runföljden 26–34 **afi** × **kunu-s** är apposition till det försvunna mansnamnet. **afi** kan knappast återge något annat än det från västnordiskt område välkända ordet **afi** m. Detta kan som bekant betyda såväl 'farfar' som 'morfar'. — I inskriftens sista ord, **kunu-s**, väntar man snarast ett personnamn. Tänkbart är, att ristaren har avsett mansnamnet *Gunnulfr*, men i så fall måste man räkna med en felristning: ristaren skulle ha utelämnat en l-runa efter 32 u. En läsning **kunu[k]s** ligger onekligen något närmare till hands, men en sådan läsning stöter på tolkningssvårigheter. Då skulle inskriften nämligen upplysa oss om att den man, som reser stenen till minne av sig själv, var *afi konungs*, 'kungens farfar' eller 'morfar'. Det är enda gången som ett sådant uttryck förekommer i runinskrifterna, vilket givetvis icke är förvånande. Att den man, som låter hugga stenen efter sig själv, icke skulle underlåta att framhålla sitt hedrande släktförhållande till kungen, är visserligen ganska naturligt, men att finna 'kungens morfar' i Råsbo måste dock sägas vara utomordentligt överraskande.

Tyvärr är det icke möjligt att närmare bestämma ristningens tillkomsttid. Ornamentiken med det uppifrån sedda ormhuvudet, runformerna, skrivningarna och stiliseringen göra det troligt, att stenen har ristats under 1000-talets förra hälft, snarast kanske något årtionde före århundradets mitt. I så fall skulle 'konung' kunna åsyfta Anund Jakob eller hans halvbror och efterträdare Emund Gamle. Eftersom det icke kan tänkas, att U 1181 skulle vara rest av Anund Jakobs eller Emunds farfar, Erik Segersäll, är tolkningen av *afi* som 'farfar' utesluten. Enligt Adam av Bremen var Emund Gamle en frilloson till Olov Skötkonung; Emunds mor skall emellertid enligt Snorre ha varit dotter till en vendisk jarl. Anund Jakob var däremot äktfödd. — Med dessa mycket osäkra förmodanden, som icke böra läggas till grund för spekulationer, måste man tills vidare låta sig nöja. Några grundade förhoppningar, att stenens försvunna delar i framtiden skola komma i dagen, kan man tyvärr icke hysa.

Av intresse för U 1181 är den ortstradition om U 1164, som Grau återger; se ovan s. 632 f. Den vid Stora Runhällen resta runstenen skall enligt traditionen stå »til wedermäle» av »en fältslagtning emellan en Upsala Konung och en Hälsingelands Konung», i vilken hälsingekungen »med des son ... blifwit ihjälslagen». Enligt en ortstradition, som ännu vid runinskriftsinventeringen år 1943 var levande, skulle kungasonen Sune ligga under stenen vid Lilla Runhällen; under U 1164 Stora Runhällen skulle hans fader Rune, hälsingekungen, ligga. Jfr ovan s. 634.